

ŞARK MESELESİNDEN BİR KESİT: OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİNDE EFLÂK-BOĞDAN MESELESİ (1864-1865)

Özhan KAPICI

Özet: XIX. yüzyılın ortasında devletler arası bir sorun hâline gelen Tuna Prenslikleri meselesi, Kırım Savaşı sonrasında Yakın Şark diplomasisinin âdeta bir laboratuvarı olarak Osmanlı-Rus ilişkilerinin gündem maddelerinden birisi olmuştur. Rusya, Paris Antlaşması'ndan sonra Romanya'nın birleşmesine ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlaşmasına destek verirken, 1859'da Kuza'nın her iki prensliğin başına seçilmesine mesafeli kalmış; 1862'den itibaren ise politikası değişmiş, Aleksandr Kuza'ya muhalif bir hâle gelmiştir. Bunun başlıca nedeni, Kuza'nın Romanya iç siyasetinde Rusya aleyhine uygulamaya koyduğu politikalarıdır. Kuza'nın Polonyalı mültecilerin Memleketeyn'deki faaliyetlerine destek vermesi ve Ortodoks vakıf manastırlarının kamulaştırılması, merkezi idari politikaları Rusya'nın Memleketeyn birliğine muhalif bir politika izlemesine yol açmıştır. Rusya ve Osmanlı Devleti, Romanya sorununda görünüşte ve prensipte aynı politikayı savunmuş olmalarına karşın Bâbiâli, Kuza'ya karşı tedbir alırken İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket etmeyi tercih etmiş, fakat Kuza'ya yönelik Fransız desteği, Bâbiâli'nin tedbirlerinin etkili olmasını engellemiştir. Bâbiâli'nin yumuşak tutumu karşısında Rusya, 1858 Paris Kongresi'nde Memleketeyn ile ilgili alınan kararların ihlal edildiğini duyurmuş, devletler arası metinlere uyulmadığını ileri sürmüştür. Bu makale, 1864-1865 yılları arasında Osmanlı-Rus ilişkilerinde Memleketeyn meselesini değerlendirme amacı taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, Tuna Prenslikleri, Vakıf Manastırları, Polonyalı mülteciler, Kuza, Gorçakov, İgnatyev, Âli Paşa.

A Fragment of the Eastern Question: The Moldo-Wallachian Question in the Ottoman-Russian Relations (1864-1865)

Abstract: The question of the Danubian Principalities that had internationalized in the middle of 19th century became an agenda of the Ottoman-Russian relations, as a laboratory of the Near Eastern diplomacy after the Crimean War. While Russia was supporting the unification and autonomy of the Danubian Principalities after the Treaty of Paris, She stood aloof from the double election of Alexander Cuza in 1859. After 1862 Russian policy towards the Rumanian question changed and She opposed not only to the political reforms of Cuza but also to the political emigrants who were active in the Danubian Principalities, too. The main reasons for the opposition to Cuza's reforms were directly related with their intention to the secularization of dedicated convents and his centralizing administrative policies. Russia declared that the Paris Convention of 1858 was violated and She appealed to the Sublime Porte to prevent Cuza's steps. The Sublime Porte preferred to determine measures together with English and French ambassadors against Cuza but the Porte did not manage to take strong precautions because of French support to the Rumanian government. This

article aims to describe the place of the transformation in the Russian policy towards the Rumanian question in 1864 and 1865 in the Ottoman-Russian diplomatic relations.

Key words: Ottoman State, Russia, Danubian Principalities, Dedicated Monasteries, Polish refugees, Cuza, Gorchakov, Ignat'ev, Âli Pasha.

Giriş

XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Orta ve Doğu Avrupa'da ihtilalci hareketleri ezen I. Nikolay'ın askerlerinin Kırım Savaşı sonrasında sahneyi III. Napoléon'un ajanlarına bırakmasıyla Orta Avrupa'da Macar, Doğu Avrupa'da Leh ve Transilvanya'da Romen milliyetçiliği yeniden yükselişe geçmişti. Eflâk ve Boğdan'daki Rus himayesi Paris Antlaşması'yla ortadan kalkmıştı. Prensliklerin birtakım imtiyazları, özerk bir millî idare dâhilinde fakat Bâbiâli'nin metbûluğunda uluslararası bir hâl almıştı. Rusya, Kırım Savaşı'nda kendisine karşı oluşan bloğu parçalamak için savaştan sonra Fransa ile yakınlaşmıştı. 1856 Paris Antlaşması'nın hemen sonrasında gündeme gelen Eflâk-Boğdan meselesinin ilk yıllarında Fransa ve Rusya genel olarak ortak bir yol izlemişlerdi. Geçmişte Doğu Avrupa'da kendisine karşı tehdit hâline gelebilecek devrimci hareketleri bastırmak için askerî güç kullanmaktan çekinmeyen Rusya, 1856 sonrasında Balkanlarda nüfuzu tedricen yükselen Fransa ile birlikte Romen milliyetçilerini desteklemeye başlamıştı¹. 1856'dan sonra İtalya, Polonya ve Romanya meseleleriyle yakından ilgilenen III. Napoléon'un Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik "rejim ihracı" siyaseti, Rusya ile başlayan muvakkat yakınlaşmayı gayrikabil hâle getirdi. Fransa'nın Polonya milliyetçiliğine desteği, Rusya ile yakınlaşma siyasetine en büyük darbeyi vurdu. Bunun yanında Venedik'in İtalya'ya devredilmesi karşılığında III. Napoléon'un Avusturya'ya Eflâk ve Boğdan'ı teklif etmesi de Rusya'nın hoşuna gitmemişti. Rusya ve Fransa arasında bir ittifak kurulmasına yönelik hayallerin özel olarak Polonya ve Romanya meseleleri, genel olarak ise Balkanlarda ve Yakın Şark'ta her iki devlet arasında artan nüfuz mücadelesi

* Makaleyi okuma zahmetine katlanıp değerli fikirlerini paylaşan Dr. Fatih YEŞİL ve Ömer GEZER'e müteşekkirim.

¹ (Vinogradov, 1961, ss. 212-215, Grosul ve Çertan, 1969, ss. 101-102; Berindei, 1969, ss. 131-151). 1856'da Paris'deki kongrede Rus heyeti, III. Napoléon ve Cavour'un Eflâk ve Boğdan'ın birleştirilmesi yönündeki tekliflerini, hem müttefikler arasındaki uzlaşmayı parçalamak hem de Osmanlı İmparatorluğu'nu bir süre uğraştıracak bir sorun yaratmak amacıyla desteklemişti. Eflâk-Boğdan'ın süzereni Osmanlı Devleti ve onun da toprak bütünlüğünün garantörü olarak İngiltere yanında, tebaası arasında Romen nüfus barındıran ve Balkanlarda statükonun devamından yana olan Avusturya bu birleşmeye karşı çıkmışlardı. Meseleyle ilgili 1857'de bir kriz daha yaşandı. Rusya, Fransa ve Prusya'nın Bâbiâli ile ilişkileri gerilmiş, İngiltere araya girince ilişkiler normalleşmişti.

dolayısıyla, gerçekçi bir ittifak tasarısı olmaktan uzak olduğu, yalnızca diplomasi kulislerindeki dedikodularda gündeme geleceği görülecekti. St.Petersburg'daki Osmanlı maslahatgüzârı Halil Bey, II. Aleksandr'ın Fransa'ya itimadının kalmadığı ve Hariciye Nazırı Gorçakov'un da bu konuda efendisinin fikirlerini paylaştığı konusundaki tahminlerinde haklıydı². Halil Bey, Rusya ile Fransa arasında bir süreliğine rafa kaldırılmış ezeli ve ebedî anlaşmazlıkların tekrar ufukta görüldüğü günlerde, böyle bir yakınlaşmaya artık ihtimal dahi vermemektedir. Halil Bey'in Fransa ile Rusya arasında var olduğuna işaret ettiği anlaşmazlıkların başında Polonya ve Kutsal Topraklar meseleleri gelmekteydi. 1860'ların başında bu iki soruna, Eflâk-Boğdan meselesi de ekleniyordu. Bu çalışmanın konusunu oluşturan zaman dilimi içerisinde Rusya, Eflâk ve Boğdan meselesi dolayısıyla Fransa ile mücadele etmek zorunda kalacaktı. 1864-1865 yıllarında Memleketeyn meselesinde Osmanlı yönetimi ile prensipte aynı tezleri savunan Rusya, özellikle İngiltere ve Fransa'nın etkisiyle kendi konumunu yeniden tanımlamak zorunda kalacak olan Bâbiâli ile karşı karşıya gelecekti. Kırım Harbi sonrasında Şark Meselesinin laboratuvarı olan Eflâk-Boğdan meselesinde Rusya ile Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı başlıca sorunlar, Prensliklerin birleşmesi, Polonyalı siyasi mülteciler, Ortodoks manastırlarına ait vakıfların hukuki statüsü ve yabancı prens meseleleri olacaktır. Rusya, Romanya yönetimini hizaya çekmek için diplomasi ve propagandayı tercih edecekti. Memleketeyn'de birleşme karşıtı muhalefete destek vermek ve özellikle Boğdan'da tebaayı kendi tarafına çekmek yoluyla Bükreş'in karşısına mahallî denge unsuru olarak Yaş'ı çıkarmak, Bâbiâli üzerinde Avusturya ile birlikte baskı kurmaya çalışmak yollarıyla Prensliklerin daimî birleşmesine engel olmak, 1863'te Rus hariciyesinin bu meselede izleyeceği siyasetin ana başlıkları olacaktır.

1856 Paris Antlaşması'ndan Sonra Eflâk-Boğdan Meselesinin Ortaya Çıkışı: Ön Bilgiler

Paris Antlaşması'nın hemen ardından Eflâk ve Boğdan eyaletlerinin aynı siyasi çatı altında birleştirilmesi yönünde Romenlerin attıkları adımların tetiklediği bir dizi diplomatik kriz, 1858 Ağustosunda Paris'te varılan uzlaşmanın sonunda imzalanan mukaveleyle yeni bir boyut kazanmıştı³. Bu mukaveleye göre

² Halil Bey'in bildirdiğine göre Polonya isyanından sonra dahi St.Petersburg'un diplomasi kulislerinde Gorçakov'un her şeye rağmen Fransız-Rus ittifakını tekrar canlandıracağı konuşuluyordu. Çar'ın Fransa ile bir daha ittifaka girmeyeceğini düşünen Osmanlı elçisine, bazı çevrelerden itiraz gelmiş, II. Aleksandr'ın Gorçakov'a büyük bir itimad olduğu vurgulanmıştı. BOA.HR.SYS.1195/1, lef 49, No 672/121, 23 Septemre 1863, (confidentielle).

³ 1856'dan sonra Kıta Avrupa coğrafyası, birleşen ve bütünleşen ulus devletlerin teşekkülüne sahne olmaktadır; 1859-1861 İtalyan birliği ve 1864-1866 Romen birliği,

Memleketeyn'in muhtariyeti garanti altına alınmış, Birleşik Prenslikler (*Principautés-Unies*) tabiri de resmen kabul edilmişti. Memleketeyn'in Bâbîâli'nin himayesinde ve antlaşmaya taraf devletlerin kefaletinde iki *ayrı* prenslik olarak kalmaya devam etmesi kararlaştırılmış ve her iki eyalette birbirine muvazi müesseseler ile Fokşani'de, müşterek meselelerinin çözümü için merkezî bir heyet oluşturulmuştu (Testa, 1882/V, ss. 331-332; Berindei, 1967, ss. 156-157; Sturdza, 1971, ss. 247-248). Her iki eyalet kendi meclisine, yöneticilerine ve imtiyazlarına sahipti. Her iki eyaletin de üçer kaymakamı vardı ve bunların çoğunluğu, prensliklerin birleşmesinden yanaydı. Paris'teki konferansta Rus delegeler de Eflâk ve Boğdan'ın birleşmesi projesine destek vermişlerdi. Aleksandru Yoan Kuza'nın⁴ 17 Ocak 1859'da önce Eflâk, ardından 5 Şubat'ta *fait accompli* Boğdan voyvodası seçilmesi, Birleşik Prensliklerin bağımsızlığı yolunda o zamana kadar atılmış en önemli adımdı⁵. 6 Eylül'de Bâbîâli'nin Kuza'yı her iki eyaletin prensi olarak tanınmasıyla ve büyük güçlerin de seçim sonuçlarını kabul etmesiyle sorun aslında ötelenmiş oldu. Oysa ortaya çıkan yeni durum, her iki prensliğin birbirinden müstakil idarelerini yasallaştıran 1858 Paris Konvansiyonunun açık ihlaliydi. 1856'dan 1862'deki Polonya isyanına kadar aralıklarla diplomatik manşetlere konu olan Fransa-Rusya yakınlaşmasının kompozisyonuna uygun olarak, Kuza'nın öncülüğünde Prensliklerin birleşmesine Rusya Hariciye Nazırı Aleksandr Mihayloviç Gorçakov'dan başlangıçta gelen destek, İstanbul'daki Rusya elçisi Lobanov-

bu sürecin başlıca aktörü ve taşıyıcısı olan Fransa'yı ön plana çıkardı (Jelavich, 1971-1972, s. 50).

⁴ Aleksandru Yoan Kuza (1820-1873). Boğdan boyarlarından bir aileden gelen Kuza, subay eğitimi almış ve Boğdan ordusunda 1848 hareketlerine katılmış bir Romen milliyetçisiydi. Kısa bir süre Viyana'da geçirdiği hapis hayatından sonra döndüğü Boğdan'da, Romanya'nın bağımsızlık mücadelesinde en önemli isimlerden birisi hâline gelmişti. 1857'de Yaş'ta Divan'a seçilmeyi başarmış ve III. Napoléon'un desteğiyle siyasi yükselişi başlamıştı. Kuza'nın siyasi kariyeri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Bobango, 1979, ss. 41-74).

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Berindei (1969, ss. 163-180), Vinogradov (1971, ss. 117-129), Bobango (1979, ss. 75-118), Kellogg (1995, s. 12). Romenlerin birleşme yönündeki talepleri, bu dönemde Rus hariciyesini de arkasına alan III. Napoléon tarafından tam olarak desteklenmekteydi. Kırım Harbi sonrasında Avrupa'daki millî hareketlerin hamiliğini üstlenen III. Napoléon Fransası, savaş öncesindeki kuvvet ve itibarını yeniden kazanma amacındaki II. Aleksandr Rusyası ve Alman birliğinin öncüsü Prusya, Prensliklerin birleşmesine destek vermekteydiler. Diğer yandan birleşme yönündeki adımlar, bağımsızlık yolundaki son aşama ve mevcut antlaşmaların kesin olarak ihlali olarak görüldüğünden statükonun devamından yana olan İngiltere, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu buna karşı çıkmaktaydılar. Bundan dolayı Kırım ittifakının çatlamaya başladığı dahi diplomasi kulislerinde konuşulmaktaydı.

Rostovskiyy'nin Boğaz'a nazır Büyükdere konağında yürüttüğü faaliyetleri de belirlemiştir⁶.

1861'de Kuza, Memleketyn'deki çift başlı müesses yapıyı kapsamlı bir ıslahat ile ortadan kaldırıp tek bir çatı altında toplamak için İstanbul'a bir diplomatik seyahat gerçekleştirmişti. Görünüşte cülûs-ı hümâyûn tebriki için İstanbul'a gelen Kuza'nın bu seyahati, Romanya yönetiminin birçok imtiyaz elde etmesiyle sonuçlandı. 1 Mayıs 1861'de Bâbîâli, Memleketyn'in mevcut hâliyle idare edilemeyeceği ve ülkede Bükreş ve Yaş olmak üzere oluşturulmuş ayrı müesseselerin birleştirilmesi gerektiği yönündeki talepleri kabul etti. Bununla birlikte Eflâk ve Boğdan olmak üzere ikiye ayrılmış olan kurumsal yapıyı tek çatı altında toplamaya imkân veren bu "imtiyaz" Kuza'nın ömrüyle sınırlandırıldı. Bâbîâli, Memleketyn'in bir *fait accompli* ile bunları ilanihaye elde etmesine mâni olmak amacıyla talepleri "muvakkaten" kabul etmişti. 1861'deki bu muvafakat düzenleme, 1858 Paris Konvansiyonu'nun ikinci defa ihlaliydi. Bâbîâli ve İngiltere yine de daimî bir birleşmeye karşı çıkmaya devam ettiler. 1861'de alınan karara en güçlü muhalefet ise şüphesiz Viyana'dan gelmişti; Habsburg yönetimi, muvakkat bir birleşmenin dahi karşısındaydı⁷. 1861 Eylül ayında büyük güçler muvakkat birliği kabul edip, detayların İstanbul'daki sefirleri tarafından halledilmesi konusunda uzlaşmışlardı. Bu durumun yalnızca Kuza'nın hayatıyla mahdut olduğu bir kez daha teyit edildi. Kuza'dan sonra 1859 şartlarına geri dönecekti. Lakin Bâbîâli'nin ve İngiltere'nin hesabı tutmayacak ve Kuza'nın *fait accompli* siyasetleri devam edecekti. Rusya ise Romanya meselesinde, bir yandan 1856 Paris Antlaşması'nın kendisine getirdiği sınırlamalardan kurtulmanın zeminini ararken diğer yandan dindaşlarının hukukunu ve kendi nüfuzunu muhafaza ikileminde hareket etmek zorundaydı. Dolayısıyla Rusya, Kuza'nın 1858 Paris Konvansiyonu aleyhine attığı her adıma muhalefet etmeye başladı. Büyük güçler arasındaki denge politikalarını ayrıntılı okuyan Aleksandr Kuza, adım adım birleşik Romanya'yı yaratmaktaydı ve 1861'deki idari birleşme, Eflâk ve Boğdan'ın artık tek bir siyasi çatı altında toplanmasının önünü açtı.

1861'de Kuza tarafından hayata geçirilen tam idari birleşmeyi Rusya soğuk karşılamıştı. Rusya'nın Eflâk-Boğdan meselesinde konumunu belirleyen değişkenler esasen bu sorunla doğrudan ilgisi olmayan, Kırım Harbi ve 1856 Paris Antlaşması'nın getirdiği diplomatik ve askerî yükümlülüklerle bağlantılıydı. Paris Antlaşması'nda 'delik açma' amacı üzerine inşa edilen bir

⁶ GARF f.828 op.1, d.1414 list 208'den naklen Grosul ve Çertan (1969, s. 102).

⁷ (Jelavich, 1971-72, ss. 54-56) Baron Prokesch'in henüz kongre zamanında Fransız sefir Touvenel'e yazdığı mektuba göre "Üç hemcivâr devlet arasında kalacak olan böyle bir memleket, Avusturya için bir İsviçre hâlini alacak, Avusturya ve Türkiye aleyhinde Rusya'nın elinde bir âlet-i tecâvüz olarak Türkiye'nin karnına sokulmuş bir kama olacaktır" (Türkeldi, 1997/I, s. 182).

diplomasi stratejisinden hareketle Rusya, 1858'de Romen birliğine destek vermekteydi; fakat aynı zamanda kendi içerisindeki Polonya milliyetçiliğini şiddetle bastırmaktaydı. 1861'de oluşan yeni durumda Rus hükûmeti Romen birliğinin doğrudan karşısında olmasa da devletlerarası bir antlaşmada yapılacak herhangi bir değişikliğin, Paris'te toplanacak bir konferansta çözüme kavuşturulmasından yanaydı. St.Petersburg için şüphesiz Paris'in hususi bir anlamı vardı. Gorçakov'un gösterdiği ihtiyat ve tereddüdün arkasındaki sâik Romanya meselesinden kısmen bağımsızdı. Son yıllarda güç dengelerinde yaşanan değişim alametlerini dikkatle takip eden Rusya, 1856 Antlaşması'nın gözden geçirilmesine olanak verecek bir zemini oluşturmak için fırsatlar yaratmak amacındaydı. 1853'te Rusya'ya karşı oluşan ittifak, III. Napoléon'un *milliyet prensibi* üzerine kurguladığı diplomasi var oldukça zaten tehdit altındaydı. Fransız hükûmetinin bu yaklaşımı, Polonya problemi dolayısıyla her şeyden önce Çarlık otokrasisini tehdit ediyordu.

Eflâk-Boğdan'da Aleksandr Kuza İktidarı Karşısında Rusya

1862'de patlayan isyanın bastırılmasından sonra Polonyalı devrimcilerin sızdıkları Transilvanya'daki faaliyetleri, Rusya otokrasisinin bütün güvenlik birimlerinin dikkatini Romanya'ya çevirmişti. Prensliklerin tedrici birleşme sürecinde Gorçakov'un masasına öncelikle gelecek dosyalar, Polonyalı mülteciler ve vakıf manastırları meseleleriydi. Diğer yandan Kuza'nın yapmak istediği seçim reformu, divanlarda temsil edilen Rusya'ya yakın muhafazakâr hizbin liberaller karşısında zayıflamasına yol açabilirdi. Kuvvet merkezinin Eflâk'a yani Bükreş'e kaymasıyla, Yaş'ta yani Boğdan'da nüfuzu bulunan Rusya'nın oluşan yeni mahallî dengelerden hoşnut olması da beklenememeliydi (Jelavich, 1971-72, s. 58). 1848'de Feldmareşal Paskeviç'in orduları tarafından ezilen Macar devrimciler örneğinin Paris Antlaşması sonrasında oluşan şartlar gereği 1863'te Bükreş'te bir benzerinin yaşanması mümkün değildi. Birkaç yıl içinde prensliklerin mevcut hâliyle birleşmesinin kendisi açısından mahzurlarını gören Rusya, Eflâk ve Boğdan'ın tek bir siyasi çatı altında birleşmesine karşı çıkmaya başladı ve bunun önüne ancak diplomasi yoluyla geçilebileceğini de bilmekteydi. 1863 sonrasında Rusya, Memleketeyn'in birleşmesine yönelik adımlara daha da kararlı bir şekilde karşı çıkacaktı.

Polonya isyanına yönelik Romanya yönetiminin sempatisi, 1863'ten itibaren Rusya'nın Prens Kuza'ya yönelik yaklaşımını tamamen değiştirmesinin başlıca sebeplerindendi. Üstelik Bâbîâli, Polonyalı ihtilalciler konusunda en az Bükreş yönetimi kadar davetkâr olduğu intibası vermekteydi⁸. Rusya, 1863'te

⁸ BOA.HR.SYS.1195/1, lef 81, 27 Septembre 1863, No.700/144 (confidentielle). St.Petersburg gazetelerinde Polonyalıların Osmanlı'ya ittifak tekliflerine dair haberlerin çıkması, Rusya'nın haricî siyasette Osmanlı'ya yönelik ihtiyatlı yaklaşımını daha da güçlendirecek, kendi askerî potansiyeline dair bazı denetlemeler

Boğdanlıların Eflâklılarla birleşmek istemediklerine dair bir iddia ileri sürmekteydi. Bu iddiaya göre Boğdanlılar, Eflâklılar tarafından başlatılan birleşme sürecine karşı Bâbîâlî'nin müdahalesini beklemekteydiler. 1863 sonlarında, Polonyalı isyancıların Romanya'ya yoğun bir şekilde sızmaya başlamaları üzerine Rusya⁹, Bâbîâlî'yi Bükreş yönetimine karşı askerî bir müdahaleye teşvik etmeye başladı. Memletery, Kuza döneminde yalnızca Polonyalı devrimcilerin değil, Macar devrimcilerin, Garibaldicilerin¹⁰ ve Bulgar komitelerinin faaliyet gösterdiği bir ihtilalci yatağı hâline gelmişti. Rusya'nın baskıları ilk başta Kuza'nın ikileme düşmesine yol açtı; hamisi III. Napoléon'un Polonyalı devrimcilere sempatisini bilen Kuza, bunların faaliyetlerine izin vermesi durumunda Rusya'nın Bâbîâlî üzerindeki baskısını arttıracığı ve kendisini devirmek için çalışacağı farkındaydı. Bu nedenle zevahiri kurtarmak adına Polonyalılara karşı önce göstermelik bazı askerî tedbirleri hayata geçirdi (Riker, 1971, ss. 414-415). Varşova Devrimci Komitesinin Prens Kuza ile kurduğu temas, Rusya konsoloslarının istihbarat birimleri tarafından haber alındığı gibi, Çarlık otokrasisinin en derin yapılanması olan III. Şube (*III-ye otdeleniye*) yani siyasi polis tarafından da yakından takip edilmekteydi. Polonyalı siyasi mülteciler, 1863 sonu ve 1864 başında Birleşik Prensliklerde askerî olarak örgütlenme imtiyazı elde etmeye çabalamaktaydılar. Prens Kuza ile yapılan görüşmelerde Polonyalı siyasi mülteci Sadık Paşa'nın (Çaykovskiy) aracılığı Rusya istihbaratının hassasiyetle üzerinde durduğu konulardan birisiydi. Yalnızca devrimci Polonyalılar değil, devrimci Macarlar'ın da Boğdan topraklarına sızmaya başladıklarına dair St.Petersburg'a haberler gelmekteydi. Rusların aldıkları istihbarata göre Polonyalı, Macar ve Garibaldi devrimciler arasında bir ittifak kurulması ihtimali vardı. Rusya hükûmeti böyle bir iş birliğinin aynı zamanda Bâbîâlî için de bir tehdit oluşturacağını düşünerek

yaptığı haberlerinin basına yansımaya neden olacaktır. O dönemde Asya Dairesi Müdürü olan İgnatyev de Polonyalıların Bâbîâlî'ye ittifak teklifleriyle ilgili çıkan dedikodulara Osmanlı elçisi kadar şaşırılmıştı. Bu haberleri Belçika'nın 15 Eylül'de bağımsızlığına kavuşması tetiklemişti. İgnatyev, yapılan askerî teftişleri ise rutin denetlemeler olarak göstermekteydi.

⁹ Rusya, 1860'ların başında Romanya sınırına yakın yerlerde Polonyalı devrimcilerin takibati maksadıyla konsolosluk birimleri dahi kurdu; örneğin bu dönemde açılan Tulça muavin konsolosluğunun asıl görevi, Romanya üzerinden Balkanlara firar eden Polonyalı devrimciler hakkında istihbarat toplamaktı (İvask, 1974, s. 126).

¹⁰ Garibaldi'nin Osmanlı'nın paylaşımı hususunda projesi olduğu ve Balkanlarda bir Slav-Çek konfederasyonu teklif ettiği bilinmektedir (Djuvara, 1914, ss. 419-420). 1860'larda Garibaldicilerin Balkan yarımadasındaki devrimci faaliyetleri bilindiği üzere Rusya'ya değil, Osmanlı'ya fakat özellikle Avusturya'ya karşıydı. Rusya'nın Bükreş konsolosu Baron Offenbergl'in 1863'ten sonra ilgilendiği başlıca konu bu devrimcilerin takibati olacaktır.

Bâbüâlî'yi uyarma gereği hissetti¹¹. Kuza'nın Varşova Devrimci Komitesiyle yakın ilişkilerinin ortaya çıkması¹² dahi Romanya Prensi ile Rusya'nın arasının açılması için yeterli bir nedendi; keza bu günler, Rusya otokrasisinde Polonya *fobisinin* hortladığı günlerdi. St.Petersburg yönetimi, Polonyalı devrimcilerin Memleketeyn'deki örgütlenmelerinde Kuza kadar Sadık Paşa Çaykovskiy'i de sorumlu tutmaktaydı¹³. Rusya'nın suçlamalarına göre Romanya yönetimi yalnızca Polonyalı devrimcilere yardım ve yataklık yapmıyor, aynı zamanda bunların Rusya topraklarına geçişine de göz yumuyordu¹⁴. Rusya'nın Bükreş konsolosu Baron Offenbergh'in bu suçlamalarına karşı bir defasında Prens Kuza,

¹¹ Gorçakov, Kuza yönetimini Polonyalı devrimcilere yataklık etmekle suçlamaktaydı ve devrimci hareketleri bastırmak için İngiltere, Avusturya, Rusya, Prusya ve Osmanlı arasında bir ittifakın kurulmasını ve özellikle III. Napoléon'a karşı moral bir engel (*une digue morale*) oluşturulmasını sağlamaya yönelik olarak buldukları ülkelerde teşebbüslerde bulunmalarına dair Avrupa'daki Rus temsilcilerine emirler vermektedir (Sturza, 1971, s. 252). St.Petersburg yönetiminin Kuza'ya yönelik suçlamaları ile ilgili bk. BOA.HR.SYS.1403/10, lef 27, le 15 Mai 1864, No.993/112.

¹² Bu konuda ayrıca bk. Riker (1971, ss. 414-415). Varşova komitesinin isyan öncesinde de Romanya'da örgütlenmelerine göz yumulduğu anlaşılıyor. "Kızıklar" partisi önderliğinde faaliyet yürüten ve Çarlık otokrasisine karşı ayaklanma hazırlığına girişen Varşova Merkez Millî Komitesi, bir taraftan İstanbul'dan silah ve cephane temin etmeye çalışırken diğer taraftan bunları Memleketeyn üzerinden Rusya topraklarına intikal ettirme gayretindeydiler. 1863 isyanının hemen arifesinde Birleşik Prensliklerde bu görev, Z. Milkovskiy'ye verilmişti (Storojuk, 1965, s. 80).

¹³ Rusya'nın Sadık Paşa'ya yönelik suçlamaları arasında, Polonyalı devrimcilerin sınırlardan geçişini kolaylaştırmak ve yönlendirmek de vardı; BOA.HR.SYS.1195/3, lef 14?, 13 Avril 1863, 418/43. Diğer yandan Polonyalı devrimci Gradowitz'ten Bükreş'teki Sadık Paşa'ya (Çaykovskiy) 26 Ocak 1864 tarihiyle gönderilen gizli bir mektup ve buna dair Rusya'nın Galatz konsolosunun raporu, Kuza ile Varşova komitesi arasındaki gizli ilişkiler ve Fransa'nın Aşağı Tuna bölgesindeki ihtilalci faaliyetlere desteğini açıkça göstermekteydi. Polonyalı, Macar ve İtalyan devrimciler arasında ittifak gelişmesi ihtimali, Âli Paşa'nın da dikkatinden kaçmamıştı lakin Âli Paşa'nın Rusya hariciyesine beyan ettiğine göre Bâbüâlî, böylesine geniş çaplı bir devrimci entrikayı tek başına engelleme kudreti ve kontrol etme araçlarından mahrumdu (...*mais que malheureusement la Porte n'avait ne le pouvoir d'empêcher ces meneés, ni même les moyens de les contrôler*). Bu beyanat aslında Bâbüâlî'nin Polonyalı devrimcilere yönelik sempatisinin itirafından başka bir şey değildi. Kırım Harbi sonrasında Balkanlarda Rus ve Polonyalı siyasi ve devrimci muhacereti üzerine müstakil bir çalışma hazırladığımızdan şimdilik bu konuda şunu rahatlıkla iddia edebiliriz ki yüzyılın ikinci yarısında Bükreş'in, bütün siyasî fraksiyonlardan Rusyalı, Polonyalı, Macar, Bulgar ve hatta Sırp devrimci ve komitecilerin başlıca merkezi hâline gelmesinde Kuza'nın 1862 ve 1863'teki davetkâr yaklaşımının da payı vardı. Bükreş'teki Polonyalı siyasî mülteci kolonisi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. (Storojuk, 1965, ss. 77-89).

¹⁴ BOA.HR.SYS.1195/1, lef 89?, 7 Mars 1864, No 872/38.

kendisinin “Rusya’nın jandarması olmadığı” yönünde sert bir karşılık dahi vermişti (Riker, 1971, s. 415). Prens Kuza’nın Garibaldiciler ile müşterek hareket etme ihtimali konusunda Âli Paşa’yı ikaz etme gereği duyan Rus hariciyesi, böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi durumunda bunun bütün Osmanlı İmparatorluğu’nu etkileyebilecek yıkıcı tesirleri olabileceği konusunda uyarılarda bulunmaktaydı. Çar Aleksandr, Prens Kuza yönetimindeki Romanya’yı *une oeuvre bâtarde* olarak nitelemekte ve bu ülkeyi, Polonyalı devrimcilerin “günah yuvası” olarak görmekteydi¹⁵. Polonyalıların Romenler ile ortak bir harekete teşebbüs etmeleri ihtimalinden korkan Rusya hariciyesi, Aşağı Tuna’daki istihbarat faaliyetlerini yoğunlaştırmıştı¹⁶. Boğdan’daki Rusya konsolosları, Aşağı Tuna ve Galiçya’daki Polonyalı devrimcilerin toplumsal bir ajitasyon yoluyla askerî örgütlenmelerine maddi destek de sağlayabileceklerine dikkat çekmekteydiler. Rus hariciyesi bölgedeki bu devrimci faaliyetlerin hem Rusya’nın hem de Osmanlı’nın çıkarlarını ve ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini vurgulamaktaydı. Gorçakov, devrimcilerin bütün Avrupa’daki dayanışmalarını hatırlatarak, İtalyan devrimci Mazzini’nin Polonya meselesinin çözümünün yalnızca Varşova’da değil Roma’da, Venedik’te, Peşte ve Belgrat’ta bulunduğunu ifade ettiği manifestosuna dikkat çekmekteydi¹⁷.

Rusya’nın Kuza’ya yönelik tepkisi, yalnızca Polonyalı devrimciler meselesiyle sınırlı değildi. 1864 yılı ortalarından itibaren İstanbul’da Rusya’yı temsil etmeye başlayacak olan İgnatyev’e göre Kuza, büyük güçlerin müşterek koruması altındaki toprakları kamulaştırarak ve konservatif komşularının çıkarlarını baltalayacak şekilde demokratik ve devrimci bir politik yol izleyerek mevcut anlaşmaları hiçe saymaktaydı (İgnatyev, 1916, ss. 12-13). "Demokratik ve devrimci yol"dan kasıt, tabii ki Polonyalı ve Macar devrimcilere Romanya yönetiminin verdiği destekti. Rusya için Doğu Avrupa’da devrimci yolun ulaşacağı nokta Polonya anlamına gelmekteydi. Ayrıca Rusya’nın iddiasına göre Kuza, manastır arazilerinden elde ettiği gelirle komşularının aleyhine askerî gücünü artırıyor ve silahlanıyordu. Bükreş’ten gelen haberlere istinat eden Rusya elçiliği, 1864 boyunca Bâbîâli’yi uyarmaya devam etti ve Kuza konusunda daha sert tedbirler almaya davet etti.

Gorçakov, İgnatyev'den önce İstanbul’da Rusya’yı temsil eden Yevgeni Petroviç Novikov’a Eylül 1863’te yazdığı mektupta Şark Ortodoks Kilisesi’ni Kuza’nın korkunç yağmasının kurbanı olarak göstermekteydi. Aynı dönemde

¹⁵ NA.FO 65/698 14 March 1866 No 115 (from Buchanan to Clarendon) (most confidential) ve aynı belge için ayrıca bk. (Mosse, 1960, s. 75).

¹⁶ BOA.HR.SYS.1195/4, lef 14?, 13 Avril 1863, 418/43. Rusya’nın Yaş konsolosundan St.Petersburg’a bu yönde giden haberler için bk. lef 15, 17 Avril 1863, No 413/46.

¹⁷ BOA.HR.SYS.1195/4, lef 16, 17 Avril 1863, No.413/46. Osmanlı elçisi Prens Gorçakov’un bu sözlerinden memnuniyet duyduğunu itiraf etmekte ve 1862’de Sırbistan ve Karadağ meselesi sırasındaki konuşmalarını ona hatırlatmaktaydı.

Panslavistlerin yayın organı olan *La Gazette de Moscou*'da Kuza, zalimlik ve zorbalıkla itham edilmekteydi. Kuza'nın 1863'ten itibaren yürürlüğe koyduğu manastır topraklarının istimlakı yasası, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu dışında diğer garantör devletler tarafından çok da ciddi bir sorun olarak görülmemiştir. Bu uygulamanın hemen arkasından Rusya'nın Memleketeyn'e yönelik askerî harekât teklifine Bâbiâli bir türlü olumlu karşılık vermemekteydi (Sturdza, 1971, ss. 250-251). Tahmin edileceği üzere Fransa, istikrarlı bir şekilde Romenlerin yanında yer almaktaydı ve Paris Antlaşması'ndan sonra mutasavver Fransız-Rus yakınlaşması böylelikle artık tamamen sona ermişti¹⁸. Polonyalı siyasi mülteciler konusunda Bâbiâli'den sert tedbirler bekleyen Rusya, manastırlar ve Memleketeyn'in geleceği hususunda 1864 yazında diplomatik süreçten mümkün olduğunca tecrit edildi. Şu durumda bütün güçlerin neredeyse tamamı Rusya'nın çıkarlarına muhalif konumdaydılar (Jelavich, 2004, s. 140). 1864'ün ilk yarısında İstanbul'da bulunan Rus elçi Novikov'un manastırlar meselesinde sürecin yavaş işlediğine dair şikâyeti, konuyla alakalı müzakerelerin genellikle Patrikhane, Bâbiâli ve İngiltere sefaretî arasında cereyan etmesiyle ilgiliydi. Kendisine bu meselede hakemlik vazifesi biçen Rus hariciyesi ancak kararlar alındıktan sonra haberdar oluyordu¹⁹. Rusya'nın müzakere sürecini takip etmekten başka çaresi gözükmemekteydi ve Kutsal Topraklardaki Ortodoks kurumlar adına mümkün olduğu kadar yüksek bir tazminatı temin etmeye çalışmaktan fazla yapabileceği yok gibiydi.

Genel olarak bakıldığında Memleketeyn'in birleşmesine Rusya'nın 1862'ye kadar destek verdiğini, ancak daha sonra şiddetle karşı çıktığı görülmektedir. (Grosul ve Çertan, 1969, ss. 137, 146). St.Petersburg'dan İstanbul'a ulaşan mesajlarda, Kuza'nın şimdiye kadar yaptığı gayrimeşru hamlelerin cezadan muaf kalması halinde, benzer ihlalleri tekrar yapacağını Bâbiâli tarafından bilinmesi gerektiğinin altı çizilmekteydi. Gorçakov, Kuza'nın hazırladığı anayasada, Sultanın süzerenliğinin ve büyük güçlerin garantörlüğünün dile getirilmediğine ve bu anayasaya göre hospodar seçimlerinin Paris Antlaşması ve mukavelesine aykırı olduğuna işaret etmekteydi. Rus Şansölye böylelikle Bâbiâli'yi Romanya'ya yönelik bir askerî müdahaleye teşvik etmekteydi. Kuza tarafından hazırlanan bu anayasa taslağının arkasında yatan sâik, Eflâk ve

¹⁸ Paris'in Romenlere desteği, tek taraflı değildi ve milliyetçi Romenlerin de destek arayışlarına cevap veren bir politikaydı. Fransız desteği öyle bir noktaya ulaşacaktı ki 1865 Eylül'ünün hemen başında Gorçakov, II. Aleksandr'a sunduğu bir raporunda Fransa için "dokunduğumuz her yerde Fransız hükûmeti bize karşı düşmanca davranıyor, bilhassa bu temayül Şark'ta kendisini daha fazla gösteriyor" diyecekti. "*Doklad Gorçakova Aleksandri II, 3 Sentyabrya 1865 g., Krasnyy arhiv 1939, s. 110.*"

¹⁹ Jelavich manastırlar meselesiyle ilgili olarak Rusların ve hâliyle İgnatyev'in pozisyonunun pek de kolay olmadığı kanısındadır. Çünkü Rusya, taleplerini elde edebilecek askerî ve diplomatik vasıtalarından mahrumdu (Jelavich, 2004, s. 140).

Boğdan'ın birleşmesi yoluyla oluşacak bir ulus devletin hukukî formunu oluşturmaktan başka bir şey değildi. Rusya, Eflâk ve Boğdan'ın bir çatı altında toplanması suretiyle oluşturulacak bir Romen ulus-devletini asla kabul edemezdi. Rusya, Bâbîâlî'yi de kendi çizgisinde hareket etmeye davet etmekteydi²⁰. Avusturya da Rusya ile birlikte hareket etmekteydi. 2 Mayıs 1864'de *coup d'état* ile Romanya meclisini dağıtan Kuza'nın bu hamlesine en büyük tepki yine Rusya ve Avusturya'dan geldi²¹. Rusya ve Avusturya, Bâbîâlî'nin Kuza'ya karşı atacağı her adıma destek vereceklerini açıkça beyan etmekteydiler. St.Petersburg'dan gelen haberlere göre Rusya kabinesi, Kuza'nın meşru antlaşmaları çığneyen politikalarını Bâbîâlî ile aynı minval üzere yargılamakta ve kınamaktaydı²². Bununla birlikte Ruslar, Kuza'nın bu teşebbüsünün ancak büyük güçlerin müdahalesiyle bertaraf edilebileceğini hesaba katamadılar; Romanya'ya karşı Osmanlı'dan gelecek bir askerî müdahalenin Balkanlarda yol açabileceği yeni komplikasyonlar konusunda da endişeleri vardı. 10 Mayıs'ta Âli Paşa, İngiltere elçisi Henry Bulwer ve Fransa elçisi Marquies de Moustier, imzaladıkları gizli protokolle Kuza'nın yasama meclisini dağıtmasını kabul ettiler. İki devletin bu yaklaşımı, Rusya tarafından 7 Ağustos 1858'de imzalanan Paris Konvansiyonunun açık bir ihlali olarak nitelendirildi (Grosul ve Çertan, 1969, ss. 139-140, 142).

Kuza'nın hükûmet darbesiyle meclisi dağıtıp Romanya yönetiminde yegâne hâkim konumuna yükselmesinden sonra Moustier ve Bulwer, İstanbul'a bir sadakat ziyareti konusunda Kuza'yı ikna ettiler; fakat Kuza, bu ziyaret için acele etmedi ve *plebisit* sonucunu bekledi. Böylelikle Memleketeyn'deki siyasî konumunu daha da güçlendirmeden İstanbul'a sadakat ziyareti gerçekleştirmemeyi tercih etti²³. Fransız ve İngiliz elçilerin çizdiği yol

²⁰ St.Petersburg'daki Osmanlı elçisi Konemenos Bey'in bu hususta uzun bir değerlendirme raporu vardır; BOA.HR.SYS. 1041/5, lef 2, 25 Mars 1864, No.892/53, (réservée). 8 Juillet 1864, No.1270/91.

²¹ Avusturya ve Rusya'nın Bâbîâlî'yi Kuza'ya karşı desteklediğine dair Bâbîâlî'nin Viyana elçisi Sadık Efendi'den gelen tezkere; BOA.HR.SYS. 1041/5, lef 9, 8 Juillet 1864, No.1270/91. Fransa her zamanki gibi Romanya yönetimine açıktan destek verdi; lakin Romen yetkilileri de uyarılmayı ihmal etmedi. Bu tavırları nedeniyle Fransızların bu meselede ikili oynadığı dile getirilir. İngiltere de Kuza'nın keyfî davranışlarından rahatsızlığını açıkça dile getirmiştir (Grosul ve Çertan, 1969, ss. 138-140).

²² BOA.HR.SYS.1041/2, lef 27, 9 Juin 1864, No.1029/133. Hilke'nin Gorçakov'un şahsî arşivine dayanarak öne sürdükleri de bunu desteklemektedir (Hilke, 1992, ss. 227-228). (Hilke'nin bu konuyla ilgili önemli makalesini kullanabilmem için Almandan tercüme etme zahmetine katlanan Ömer Gezer'e müteşekkirim) Ayrıca bk. Sturdza (1971, s. 249).

²³ Rus diplomatlara göre Kuza'nın İstanbul ziyareti Âli Paşa'nın da bilgisi dâhilinde, Moustier ve Bulwer tarafından ayarlanmıştı. İki elçi, Bükreş'teki konsoloslarına

haritasına göre İstanbul ziyaretiyle Kuza, devletlerarası hukuk metinlerini çiğneyen hareketlerini, Sultana sadakat gösterisiyle gizleyebilecekti. Bu ziyaret, Kuza'nın kısa bir süre önce Romanya'da gerçekleştirdiği *coup d'etat*ya karşı İstanbul'da kendiliğinden oluşan tepkinin yumuşamasını sağladı. Bununla birlikte Kuza, Haziran sonunda gerçekleştirdiği İstanbul seyahati boyunca Rusya elçiliğini ziyaret etmediği gibi, Rusyalı diplomatlarla herhangi bir temas kurma gereğini dahi hissetmedi. Rusya elçiliği, Kuza'nın İstanbul'daki temaslarından İngiltere sefaretini vasıtasıyla veyahut Bâbîâli'den oldukça geç gönderilen tezkereler sayesinde haberdar oluyordu. Eylül 1864'ten itibaren İstanbul'da göreve başlayacak olan İgnatyev'in de vurgulayacağı üzere bu zafiyet, Rusya adına küçük düşürücüydü (İgnatyev, 1916, ss. 12-13). Rusya hariciyesi, Bâbîâli'nin inisiyatif alıp harekete geçerek Kuza'yı geri göndermesini ve büyük güçlerin de Kuza'nın faaliyetini kınamasını talep etmekteydi. St.Petersburg elçisi Konemenos Bey'in bildirdiğine göre, henüz bu dönemde Asya Dairesi Müdürü olan İgnatyev, Rusya'nın resmî görüşünü beyan etmişti: Prens Kuza ile varılan uzlaşma yanlısı teşebbüslerde mevcut antlaşmalara, Sultan'ın hükümler hukukuna riayet edilmesi ve Bâbîâli'nin çıkarlarının gözetilmesi gerektiğine işaret etmişti²⁴. İgnatyev'in 1874'te Çar'a sunacağı *memorandum*da da belirttiği gibi, kendisi İstanbul'a gelene kadar Bâbîâli tarafından Kuza'ya karşı gerekli adımlar atılmamıştı. Bunun aksine Eflâk-Boğdan Prensi, Fransız sefaretinin de desteğiyle Haziran sonunda konferans için geldiği İstanbul'dan son derece başarılı bir iş çıkararak ayrılmış, 1858 Konvansiyonunun içeriğinde talep ettiği değişiklikleri elde etmişti (İgnatyev, 1916, ss. 12-13).

1864'te İngiltere, hâlihazırdaki Danimarka sorununun da etkisiyle Avrupa'daki en yakın müttefiki Fransa'yı gözden çıkaramamaktaydı. İgnatyev'e göre İngiltere'nin bu yaklaşımı yüzünden Bâbîâli, Eflâk-Boğdan meselesinde kendi Ortodoks tebaasının haklarını tek başına savunamamaktaydı; hatta aksine, "acziyet" içerisindeydi. Bâbîâli bürokratları bu süreçte Marquis de Moustier ile uyum içinde çalışıklarına dair bir intiba vermeye dikkat etmekteydiler. İgnatyev'e göre Kuza tarafından Haziran'da Bâbîâli'ye sunulan ve Rusya'nın karşı olduğu yeni statü, 1858 Konvansiyonu ve Paris Antlaşması'nın ilgili maddelerine aykırı olmasına rağmen kabul edildi. Gorçakov ve diplomatları bu süreçte her fırsatta 1858 Paris Konvansiyonuna atıf yapmaktaydılar ve buna aykırı hareket edilmesinden imtina edilmesine yönelik taleplerini

haber gönderip, Kuza'nın İstanbul'a gelerek Sultanı ziyaret etmelerini önerdiler (Grosul ve Çertan, 1969, s. 142).

²⁴ BOA.HR.SYS.1041/5, lef 17, 20 Juillet 1864, No.1079/158. Ayrıca bk. İgnatyev (1916, ss. 14-15).

yinelemektedirler²⁵. Âli Paşa'nın çağrısıyla Haziran'da meseleyi görüşmek için Bâbiâli nezdinde yapılan bu konferansta, 1858 Paris Konvansiyonu, Henry Bulwer'in redaksiyonuyla gözden geçirilmiş ve Prensliklerde cari seçim usulü yeniden belirlenmişti. Kuza, Romanya'daki fiili egemenliğinin yasal alt yapısını oluşturmuştur. Oysa İgnatyev'in Bâbiâli'den beklentisi, Kuza'ya sert bir cevap verilmesi yönündeydi; hatta Rus tarafına göre Memleketeyn'in Osmanlı orduları tarafından işgali, Rusya için belki de en iyi yoldu. Âli Paşa, Fransa'nın buna asla müsaade etmeyeceğini gayet iyi bilmekteydi ve Danimarka meselesi gündemdeyken İngiliz desteğini sağlamak da pek mümkün gözükmemekteydi²⁶. 28 Haziran'da üzerinde anlaşılan *L'Acte additionnel à la Convention de 1858* aslında Romanya'da üstü kapalı olarak bir diktatörlük öngörmekteydi; Prens Kuza, bir devlet konseyinin de yardımıyla yasamada değişiklik yapma hakkını kendisinde toplamıştı. İgnatyev'e göre 28 Haziran'da imzalanan mazbatanın en önemli ibaresi şuydu: "Memleketeyn prenslikleri istikbalde kanunları kendi dâhilî idarelerini dikkate alarak devletin bütün otoritelerinin yasal uyumuyla ve herhangi bir haricî müdahaleye mahal vermeyerek modifiye edebilirler veya değiştirebilirler, tabii bir istisnaya ki Osmanlı İmparatorluğu'yla uyum içerisinde olmak kaydıyla..." Bu ibare, Eflâk ve Boğdan'ın tek bir siyasi çatı altında güçlendirilmiş özerkliğinin pekiştirilmesi anlamına gelmekteydi. Kuza istediği imtiyazları kesinlikle elde etmişti²⁷. Bu konferansta Rus elçiliği dışında bütün diplomatik temsilciler hazır bulunmuştu ve Rusya'nın muhalefetine ve konferansa iştirak etmemesine rağmen, Prensliklerin idaresiyle ilgili yeni düzenlemeler kabul edilmişti. Bundan böyle Kuza, kendisinin tek adam olduğu bir yönetim oluşturma hakkına sahipti. Haziran'daki müzakerelerde hakemlik rolünü Rusya değil, İngiltere oynamıştı; oysa İgnatyev, şark meselesi ile ilgili

²⁵ Gorçakov başından beri 1858 Paris Konvansiyonu, bilhassa 13. maddesi konusundaki hassasiyetini vurgulamaktaydı GARF f. 828, op. 1 d. 1431, list 107'den naklen, Hilke (1992, s. 230).

²⁶ Diğer yandan Sırbistan Prensi Mihail'in Bâbiâli'ye karşı nezaketten mahrum tutumu ve Sırp ordusunun Ruslar tarafından teçhiz edilmesi faaliyetleri dikkate alındığında, Kuza'nın İstanbul ziyareti, Âli Paşa'nın Balkanlarda dengeleri gözetme politikası bakımından önemliydi (Riker, 1971, s. 455). İgnatyev'in Kuza meselesinde Bâbiâli'ye yönelik eleştirileri bir de bu açıdan değerlendirilebilir. Hâliyle Osmanlı diplomasisinin bu meseledeki "zayıflığı"nın, bir dereceye kadar kendi içerisinde bir tutarlılığı vardı. Prokech-Osten Viyana'ya 23 Haziran'da yazdığı raporunda, İstanbul hükümetinin Prens Kuza'nın hazırladığı programda küçük değişiklikler yapmak suretiyle Bâbiâli'nin itibarını korumasına müsaade etmesiyle tatmin olduğunu bildirdi. Kısaca İgnatyev'in Bâbiâli'nin "teslimiyetçi" tavrına yönelik eleştirilerini Avusturyalı diplomat da tekrarlamaktaydı.

²⁷ Bu ilave antlaşmanın maddelerinin tamamı için bk. *Archives Diplomatiques: recueil de diplomatie et d'histoire*, tom II (1865) Amyot: Paris, ss. 383-392; (1866) 1866, ss. 230-233. Kuza'nın elde ettiği imtiyazlar ile ilgili olarak bk. Bobango (1979, ss. 171-172), Riker (1971, ss. 456-457).

anlaşmazlıklarda Rusya'nın hakem rolü oynaması gerektiğine inanmaktaydı. Rusya dışında bütün devletlerin temsilcileri, 28 Haziran'da Bâbiâli ile Kuza'nın uzlaşmaya varmasını olumlu karşılayıp onayladılar²⁸. İgnatyev'e göre Bâbiâli nazırları İstanbul'daki bu müzakerelerde, aşırı bir yumuşaklık göstermişlerdi; başlangıçtaki sert tutumları tedricen yok olmuştu. Öyle ki artık müzakerelerin sonuna doğru Bâbiâli yalnızca “zevâhiri kurtarmak” derdine düşmüştü²⁹. İgnatyev, Osmanlıların Sir Henry Bulwer tarafından yazılan bir piyese razı olduğunu vurgular. İgnatyev'e göre böyle bir sonuç, geçmişte Memleketeyn meselesinde “hakem rolü oynayan” Rusya nazarında Prens Kuza'nın daha da itibar kaybetmesine yol açmıştı. Rusya'ya rağmen Romanya'nın geleceğini çizmeye cüret eden Rusya'nın rakipleri ise aslında herhangi bir başarı elde edememişlerdi. Daha da öte bu emsalsiz vaziyetin ciddiyeti Rusya'nın Osmanlı topraklarındaki dindaşlarının gözünden kaçmamıştı ve St.Petersburg yönetiminin istemediği sonuçlara yol açacaktı (İgnatyev, 1916, s. 14). Oysa Rusya, Ortodoks halkların haklarından taviz vermek niyetinde değildi. İgnatyev bundan böyle Rusya-Romanya ilişkilerinde köklü bir değişikliğe işaret etmekteydi. Ancak Rusya, tepkilerini diplomasi yoluyla, soğukkanlı bir biçimde dile getirmeliydi; keza Rusya'nın politik çıkarları, Kuza'nın gayri meşrû politikalarının Rusya'nın muhalefetine rağmen meşrûiyet kazanmasının neden olduğu fevrî öfkelere kurban edilemezdi. İgnatyev'in bu görüşleri, Rusya diplomasisinin temel düsturlarına hanel getirmiyordu aslında; buna bağlı olarak İgnatyev'in İstanbul'da geçirdiği ilk iki yıl içinde, bilhassa Memleketeyn meselesinde Gorçakov'dan bağımsız olarak politik ihtiraslarıyla hareket etmeyeceğine de işaret ediyordu (Sturdza, 1971, s. 255).

²⁸ BOA HR.SYS.1041/5, lef 12.

²⁹ Seyahatin detayları ile ilgili olarak bk., BOA. HR.SYS.1041/3. Ahmed Lütfi Efendi, Kuza'nın İstanbul seyahâtine ve 28 Haziran'da imzalanan mazbataya ve dönemin Osmanlı devlet adamlarının bu konuda takip ettiği siyasete, tıpkı İgnatyev gibi, fakat üstü kapalı da olsa eleştirel yaklaşmaktadır (Ahmed Lütfi Efendi, 1998/X, s. 120). Oysa Rusya'nın İstanbul'daki müzakerelerde taviz verme niyetinin olmadığı hususunda bk. Hilke (1992, s. 230). Yeri gelmişken Memleketeyn meselesinde Âli Paşa'nın izlediği diplomasiyi kısaca tartışmak gerekir. Kuza'nın arka arkaya hayata geçirdiği bir dizi *fait accompli* karşısında Bâbiâli'nin diplomatik protestolardan öteye gitmeyen ve fiilî müdahaleden imtina eden tavrı, ayrıca İngiliz diplomasisinin bu meselede alacağı müteenni tavır dikkate alındığında Âli Paşa'nın Memleketeyn meselesinde takip ettiği yol eleştiriye açıktır. Keza 1858'den itibaren Memleketeyn'de birleşmeye dönük olarak atılan adımlar karşısında fiilî müdahalenin görmezden gelinmemesi gerekir. Diğer yandan eğer Memleketeyn'in birleşmesi ve Romanya ulus-devletinin giderek teşekkülü bizzat Âli Paşa tarafından tasarlanmış bir projeyse, 1870-71'de görüleceği gibi Paris Antlaşması'nın altının oyulması için Rusya'nın eline bizzat Âli Paşa tarafından müthiş bir koz verildiği anlamına gelir.

13 Temmuz 1864 tarihinde Çar II. Aleksandr'a sunduğu raporunda Gorçakov, Memleketeyn meselesinin Rusya açısından geldiği kritik noktaya dikkat çekerken Kuza'nın İstanbul seyahatini Hospodar için bir bakıma bir zafer olarak yorumlamıştı. Gorçakov'a göre bu ziyaretin iki sonucu olmuştu: Prens Kuza'nın iktidarı pekişmiş ve istediği bütün dâhilî idari değişiklikler anayasal bir statü kazanmıştı. Ancak Gorçakov, bu düzenlemelerin içinde buldukları hukukî ve siyasi durumlarını gözden geçiren sair Balkan milletlerinde yaratabileceği infiali, Rusya siyasetinin temel çizgisi açısından dikkate değer bulmaktaydı³⁰.

³⁰ GARF, f. 730, opis 1, delo 497 (11-13 İyulya 1864). Gorçakov'a göre Kuza böylelikle yalnızca iktidarda kalmış olmuyor, aynı zamanda eski sınırların da ötesine geçmiş oluyordu. Bu iki sonuçtan birisi geçici ve şahsi, diğeri ise galiba güçlü ve kalıcı bir sonuçtu. Gorçakov'un tahminine göre Kuza'nın hayal kırıklıkları, yeni anayasa işler hâle geldiğinde başlayacaktı; eğer Moldovalılar imtiyazlarını yeniden elde etmek için harekete geçerlerse zaferi gerçek olmaktan ziyade görünürde bir zafer hâline gelecekti. Bu şartlar altında Hospodar'ın yalnızca iki seçeneği vardı: ya Memleketeyn'de devrimci tohumları büyüten Fransa'nın hizmetkârı olmakta devam etmek veya Bâbiâli'den elde ettiği imtiyazlarla yetinip onları şartlar elverdiği kadar muhafaza etmek. Her iki eğilimde de antagonizm mevcuttu ve Gorçakov'a göre uzun vadede başarılı olması pek muhtemel değildi. Gorçakov'un yaptığı bu değerlendirmeye göre Rusya bu meseleye müdahil olana kadar Avrupa'nın büyük bir bölümü Kuza'nın meydan okumasını izlemekle yetiniyordu ve uzlaşmayı gerekli görmekteydi. Kuza'ya verilen tavizler, iki sebepten kaynaklanan zafiyete işaret etmekteydi: İngiltere'yi Fransa'dan ayırma arzusu ve Rusya'ya karşı Kuza tarafından benimsenen düşmanca tavrı için onu hoşnut tutmaya dair gizli düşünce. 1858 Konvansiyonunu imzalamış büyük bir devlet olarak Rusya hükûmeti, Avrupa'nın moral otoritesinin ve itibarının devamını ve Hospodar'ın "demokratik despotizm" eğilimlerinin muhafazakâr unsurlarla sınırlandırılmasını arzuluuyordu. Gorçakov hükûmeti, anlaşmalar dâhilinde sert bir tavır alınmadan önce Osmanlı'nın enerjik, Fransa'nın ise sağduyulu tutum izlemesini beklemekteydi. Ruslar, kendi söylemlerinin bir benzerini izlemelerini bu ülkelere telkin etmişler ve yasal sınırlar içerisinde bunda da ısrar etmişlerdi. Ayrıca Gorçakov, Bâbiâli ve müttefiklerinde Rusya'ya karşı beslenen gizli düşmanlığın Hospodar tarafından beceriyle sömürüldüğü kanaatindeydi ki bu dahi Rusya'yı savaşa götürmemişti. Rusya'ya karşı olası bir savaşta Fransız, İngiliz ve Osmanlı ordularının yanına Romanya ordusunu da dizmesi, kendi kıymetini kendisi takdir etmesi gereken Osmanlı'ya pratikte hiçbir fayda getirmezdi. Kısaca Şark'ta Avrupa'nın müşterek otoritesi, Rusya'ninkinin yerine geçmekteydi. Gorçakov ise Rusya'nın politikasının temellerinden vazgeçmediğini vurgulamaktaydı. Avrupa barışına ve Hristiyanların çıkarına zarar verecek tehlikeli bir alevlenmeyi tahrik etmeksizin Rusya kendi politikasını tedricî olarak tatbik edecekti. Gorçakov'a göre Bâbiâli'nin ve büyük güçlerin rızasını elde etmesinin Prensliklere getirdiği avantajlar uzun vadede ortadan kaybolacaktır. Bu sebepledir ki Kuza'nın keyfî cüretleri aleyhine konuşurken Gorçakov, ülkenin selameti ve onunla komşuluğun bir gereği olarak Memleketeynlielerin elde edebilecekleri dâhilî organizasyonun ve siyasi muhtariyetin getireceği gerçek faydalara karşı muhalefet ediyormuş gibi gözükmemeleri gerektiğinin altını

Balkanlardaki sair milletlerin Memleketeyn meselesinden dolayı harekete geçmesi durumunda Rusya'nın siyasi ve manevi bağlarıyla hadiseleri yönlendirmesi mümkündü. Hülasa Rusya için bu mesele bütünüyle bir kayıp anlamına gelmeyebilirdi; bu 'yenilgi'ye, ileride daha fazlasının elde edilmesi için verilen bir ödün gözüyle de bakılabilirdi. Gorçakov'a göre İngiliz diplomasisindeki tavır değişikliğinin de Kuza'nın zaferinde payı olduğu muhakkaktı. Lakin şurası unutulmamalıdır ki 1864 boyunca büyük devletlerin dikkati, Schleswig-Holstein meselesi yüzünden Avusturya-Prusya bloğunun Danimarka'ya karşı ilan ettiği harbe odaklanıyordu ve İngiltere'ye göre Danimarka meselesine ilaveten Şark'ta ortaya çıkabilecek bir gerilim, hiç kimsenin faydasına değildi. Dolayısıyla Danimarka'yı destekleyen İngiltere için Memleketeyn yüzünden Avrupa'daki müttefiki Fransa ile ters düşmek, riskli ve kendi içerisinde çelişkili bir diplomatik tavır olurdu.

Gorçakov, bu meseleyle ilgili olarak Çar'a gönderdiği bir başka mektubunda Kuza'nın bu hamlesini Rusya'nın şimdilik tanımamasının arkasında yatan nedenlerden birisinin, tecrit edilmek kaygısı olduğuna dikkat çekmekteydi. Üstelik diğer devletler, Kuza'nın antlaşmaları ihlal eden bu hamlesini tanımakta acele etmişlerdi; Rusya, 1858 Konvansiyonunun ihlal edilmesinden çekinmediği gibi Romanya'daki siyasi dengelerin Polonya meselesini belirleyebileceği kanaatinde de değildi; keza Rusya'nın kendi topraklarına Polonyalı siyasi ihtilalcilerin sızmasına karşı mücadele edebilecek kadar yeterli kuvveti vardı. Hatta Rusya, Osmanlı'nın Romanya üzerindeki süzerenliğini ve meşru haklarını vurgulasa da esasında Romanya'nın Osmanlı'dan gittikçe ayrılması, Rusya'nın geleneksel dış politikasına uygundu. 1864'ün sonlarında Kuza, Rusya'nın baskılarıyla siyasi mültecilere açıktan destek vermekten de vazgeçmişti. Rusya karşıtı politikalarını da değiştirmeye başlıyordu³¹. Dolayısıyla Romanya'nın Bâbiâli'den bağımsızlaşmasına yönelik Rusya'nın itirazı, yalnızca söylem düzeyindeydi ve esasında bu itirazı Kuza'nın bağımsızlaşma yolundaki politikalarına değil, Fransa ile tehlikeli ilişkilerine, Polonyalı ve Macar devrimcilere olan desteğine ve Ortodoks ruhanî kurumlara yönelik müsadere uygulamalarına yönelikti.

çizmekteydi. II. Aleksandr'a sunduğu bu raporun belki de en can alıcı kısmı bu son kısmıydı; Memleketeyn'in siyasi muhtariyetinin ve bağımsızlığının sair Balkan milletlerinde yaratabileceği aksülamel, Rusya'nın çıkarlarına uygundur.

³¹ GARF, f.828, op.1, d.1432, list 281-282, 300-302'den naklen, Grosul ve Çertan (1969, s. 143).

Vakıf Manastırları Meselesi ve Rusya Siyaseti

1864-1866 yıllarında Rusya ile Romanya yönetimi ve dolayısıyla Bâbîâli arasında başlıca sorun, manastırların geleceği olduğundan bu mesele çözülmeden ilişkilerde bir normalleşme beklenemezdi (Jelavich, 2004, s. 130). Bu dönemde İstanbul'a gönderilen Rusya elçisi Nikolay Pavloviç İgnatyev'in diplomatik görevi, bu meselede Rusya tarafının çıkarlarını dile getirmek ve kabul ettirmeye çalışmaktı. Memleketeyn'de 1856'dan beri gündemde olan Ortodokslara ait kilise mülklerinin ve manastır arazilerinin istimlakı programı, 25 Aralık 1863'te Kuza tarafından yasalaştırılmış ve ruhban kesime ait taşınmaz mallara yönelik kamulaştırma politikası, büyük güçler arasında en fazla St.Petersburg yönetiminin tepkisini çekmişti. Prensliklerdeki Ortodoks ruhban sınıf üzerinde nüfuzu bulunan Rusya, istimlak programının durdurulması için Bükreş yönetimi ve Bâbîâli'ye baskı yapmaya başladı. Avrupalı güçlerin Rusya'nın Balkanlardaki dindaşlarıyla yakın ilişkilerini kesmek niyetinde olduklarını düşünen Rus devlet adamları, onların bu politikalarını boşa çıkarmanın yollarını aramaktaydı. Rusya, bir yandan Viyana ve Paris hükûmetleri arasında bu mesele ile artan soğukluğu teşvik ederken diğer yandan Romanya meselesi dolayısıyla 1856 Paris Antlaşması'nın altını oymaya çalışmaktaydı³². Memleketeyn'de yeni rejimden hoşnut olmayan kesimlerin desteklenmesi, bu dönemde Rusya açısından imkânsız olan askerî müdahaleden daha makul bir yoldu³³.

Patrikhane ve Şark Ortodoks kiliseleri Memleketeyn'de sosyo-ekonomik hayatı, ülkenin yaklaşık dörtte birine tekabül eden vakıf manastırlarının arazileri vasıtasıyla kontrol ediyorlardı. Rusya, Osmanlı coğrafyasına yönelik askerî operasyonlarında bu manastırları lojistik ve istihbari amaçlarla kullanırdı. Bu manastırların gelirleri büyük ölçüde Ortodoksların Kutsal Topraklardaki kurumlarına ve Patrikhane'ye akmaktaydı. Bu dinî kurumlarda temerküz eden iktisadi, sosyal, dinî ve siyasi gücün yine Ortodoks dinî – siyasi kurumların kontrolünde bulunması, Rusya'nın Ortodoks dünyasına yönelik himaye politikasının bir parçasıydı. Nitekim Rusya, Rum ruhbanlara bu bölgede kendi gücünün ve nüfuzunun başlıca ajanları olarak bakarken ruhbanlar da Rusya'yı hamileri olarak görür, kendileriyle alakalı herhangi bir meselede Rus

³² (İgnatyev, 1916, s. 12). Memleketeyn'deki Rus nüfuzunun bölgedeki kilise mülkleri ve manastır arazileriyle ilgisi hakkında bk. Hilke (1992, s. 224). Ayrıca bk. Sturdza (1971, s. 249).

³³ Rusya'nın desteğini esirgemeyeceği sınıflar, Kuza'nın merkezileşmeye dönük reformlarıyla geleneksel pozisyonlarını kaybeden boyarlar, 14 Ağustos 1864'te Kuza'nın hayata geçirdiği tarım reformundan zarar gören büyük toprak sahipleri ve diğer yandan manastır arazilerinin istimlakinden etkilenen ruhani kesimlerden müteşekkildi (Sturdza, 1971, s. 249). Toprak reformundan zarar gören sınıfların ayrintılı tasviri için bk. Adaniloae-Berindei (1966, ss. 38-63).

diplomatları devreye sokarlardı (Riker, 1971, s. 355). 1857'de vakfedilmiş manastırlarla ilgili kurulan komisyonda geçen tartışmalarda İngiltere Romenlerin tarafında yer almış, Rusya Patrikhane'nin tarafında saf tutmuştu; Bâbîâli ise Patrikhane'ye yakın durmaya dikkat etmek suretiyle iki taraf arasında hakemlik yapmayı tercih etmişti. 1858 Ağustosunda Paris'te toplanan konferansta da tarafların meseleyi İstanbul'da çözmesi kararı alınmış, böylelikle manastırlar sorunu ötelenmişti. Bu maddeye göre taraflar anlaşmak üzere toplanacaklar, eğer uzlaşmaya varılamazsa hakem tayin edilecekti. Hakem de uzlaştıramazsa taraflara bir üst hakem tayin edilecek ve bu üst hakemden sonra da mesele Bâbîâli ve büyük güçlerin oluşturacağı bir komisyona havale edilecekti (Grosul ve Çertan, 1969, s. 127; Riker, 1971, s. 357; Bobango, 1979, s. 147; Jelavich, 2004, ss. 135-136). Uzun tartışmalara rağmen mesele üzerinde bir türlü çözüme varılamamıştı. Bükreş yönetimi, manastır arazilerinin gelirlerinin bir kısmını 1858'den beri peyderpey yapılan düzenlemelerle mahalli idarelerin kontrolüne almış, ancak vakıf manastırlarının gelirlerinin kontrolü hâlâ Şark Ortodoks kiliselerinde kalmaya devam etmişti³⁴. 1860'larda Memleketeyn idaresinin bu mülklerin istimlakine dair attığı her adım, Gorçakov'un sert muhalefetiyle karşılaşılıyor, müzakerelerde bir ilerleme sağlanamıyordu (Riker, 1971, s. 365; Bobango, 1979, s. 148). Rusya, en azından söylemde iki tarafın müzakere süreciyle sorunu çözmesinden yana bir tavır almasına karşın Patrikhane ve Şark Ortodoks kiliselerinin uzlaşmaz tavrına sonuna kadar destek vermekteydi. Rusya'dan aldığı destekle Patrikhanenin uzlaşmaz tutumunda ısrar etmesi, vakfedilmiş manastırlar sorununu gittikçe Eflâk-Boğdan meselesinin kronik problemi hâline getirdi. İç bütünlüğünü kurmaya çalışan Romanya'nın kendi topraklarında bulunan böylesine muazzam bir iktisadi gelir kaynağından mahrum kaldığını dikkate alan Bükreş yönetimi, müzakere sürecini bir anda tek taraflı olarak kesme kararı aldı. Aralık 1863'teki istimlak yasasından sonra Romen yönetimi, Patrikhane'ye ve Kutsal Topraklardaki kiliselere tazminat olarak 51 milyon *ley* ödemeyi vaat etti³⁵. Polonyalı mülteciler meselesi yüzünden gerilen Rus-Romen ilişkileri bu *fait accompli* dolayısıyla daha da kötüleşti. Ancak bir gerçek vardı ki Kuza, büyük güçler arasındaki anlaşmazlıktan kendi adına istifade etmeyi bilmekteydi (Grosul ve Çertan, 1969, s. 131). Kuza artık bunu bir iç sorun olarak

³⁴ Bu manastırlar, gelirleri Kutsal Topraklardaki Ortodoks kiliselere ve İstanbul Fener-Rum Patrikhanesi başta olmak üzere Yakın Şark'taki Ortodoks kiliselere vakfedilmiş arazilerdi. XVIII. yüzyıldan beri Fener-Rum Patrikhanesi'nin yani Rumların denetimindeydi. Eflâk'ta bütün arazinin yaklaşık dörtte biri, Boğdan'da ise neredeyse üçte biri manastırlara veya vakıf manastırlarına ait arazilerdi. Ayrıntılı bilgi için bk. Jelavich (2004, ss. 130-138), Riker (1971, ss. 354-372), Bobango (1979, ss. 142-143).

³⁵ (Grosul ve Çertan, 1969, s. 133; Jelavich, 2004, s. 139). Kuza'nın Âli Paşa'ya buna dair gönderdiği tezkere için bk. Bobango (1979, ss. 151-152).

görmekteydi. Patrikhane ise Kuza'nın kararını şiddetle reddetti ve anlaşmazlık, yıllardır süren müzakere sürecini yeni bir aşamaya taşıdı.

Prens Kuza'nın hem kilise topraklarını hem de vakfedilmiş manastırların topraklarını 1863'ten itibaren kamulaştırma programına kalkışması, Rusya'nın hassasiyetle takip ettiği bir meseleydi. Gorçakov, İstanbul'daki elçisi Novikov aracılığıyla Bâbîâli'ye ve İstanbul'daki Avrupalı elçilere Kuza'nın manastır mülklerini istimlak etmekten vazgeçmesi yönünde bir protesto verdi. Ancak Rusya, Kuza ve Sırbistan Prensi Mihail arasında yürütüldüğünü bildiği görüşmelerin olumlu sonuçlanmasını ve böyle bir protestonun Bâbîâli'de infial yaratmasını istemediğinden bu metin, ince bir diplomatik üslupla kaleme alındı. Rusya açısından Romanya ve Sırbistan meseleleri birbirinden ayrı ayrı değerlendirilmeliydi. Memleketeyn'de yaşananlar Sırbistan'a da sirâyet edebilirdi. Böyle bir ortamda diplomatik antlaşmalara uyulması gerektiği, Gorçakov tarafından sürekli vurgulanmaktaydı (Hilke, 1992, s. 226). Gorçakov, Balkanlarda Romanya meselesinin ateşleyebileceği geniş bir infilakı Rusya'nın idare edebilme kapasitesinden hâlihazırda mahrum olduğunu düşünüyor olmalıydı. Ancak Kuza'nın attığı her adım, Rusya kamuoyunda infiale yol açmaktaydı. Kuza istimlak kararını açıkladıktan hemen sonra Bükreş'teki Rusya konsolosu Baron Offenberg, Romen yönetimini derhal protesto etmişti. Ancak Rusya hariciyesinin ve kamuoyunun bu tepkisi karşılıksız kalmadı; Fransız kamuoyundan yanıt geldi. Fransız kamuoyunda Rusya'nın Bessarabya ve Polonya'da Katolik kilisesi ve manastırlarına yönelik benzer istimlak uygulamaları eleştiriliyordu. Üstelik Ruslaştırma siyasetiyle birlikte tatbik edilen bu uygulamalar dikkate alındığında, Rusya yönetiminin Romanya'da yaşananlara verecek bir tepkisinin olmaması gerektiği ima edilmekteydi (Sturdza, 1971, s. 250).

Kuza'nın manastır arazilerini kamulaştırma kararının meşruiyeti, Mayıs ayında Bulwer'in girişimleriyle tartışmaya açılmış ve Rum ruhbanlara Romanya yönetiminin ödemesi gereken tazminat için İstanbul'da bir komisyon kurulmasına karar verilmişti. 28 Haziran'da idari reform imtiyazını İstanbul'da elde eden Kuza, Fenerlilerin şiddetli itirazlarına rağmen istimlak programını uygulamaya devam etti³⁶. Bâbîâli, kiliselerden gelen itirazları dikkate alarak, istimlak meselesini halletmek için kurulan komisyonda gerekli incelemeleri başlattı³⁷. Rusya ise Memleketeyn hakkında kararlaştırılan nizamâtı kabul

³⁶ Şark Ortodoks kiliseleri temsilcileri 15 Haziran'da Âli Paşa'ya Kuza'nın keyfi kamulaştırma uygulamalarını şikâyet ettikleri bir mektup yazdılar ve bizzat Âli Paşa'nın devreye girip bu konuda kendilerine yardımcı olmasını rica ettiler. BOA.HR.SYS.1045/1, lef 2 (Fanary, 15 Juin 1864).

³⁷ Rusya Dışişleri Bakanlığı Asya Dairesi'nden Engelhardt bu komisyonda görevlendirilmişti. Engelhardt, Haziran ortasında İstanbul'a geldi ve komisyon çalışmalarına başladı. BOA.HR.SYS.1045/1, lef 7 (le 16/28 Juin 1864). Konemenos

etmekle birlikte, oluşturulan komisyonda ruhani kesimin itirazlarına destek vermeye devam ediyordu³⁸. Ruhbanların ve Rusya'nın itirazlarında ısrar etmesi dolayısıyla komisyon bir türlü kalıcı bir çözüm üretememekteydi. Ruhbanlar başlangıçta tazminat değil, manastırlarını ve arazilerini geri istiyorlardı. Ağustos 1864 ortalarında Viyana ve Berlin'deki Rus sefirlerden gelen raporlar da bu meselenin yalnızca Osmanlı'nın bütünlüğü için değil, Avrupa'nın huzuru için de hayati önemi haiz olduğu yönündeydi. Şansölye de bu fikri benimsemekteydi. Kuza, dikkate değer bir siyasi kabiliyete sahipti ve istimlak edilen arazilerden gelen parayı, dikkatsizce savurmaktaydı³⁹. Vakfedilmiş manastırlar meselesi, Ortodoks kurumların hukukunu savunması münasebetiyle Rusya'nın Balkan milletleri nazarında nüfuzunun artmasını sağlayabilirdi. Rusya'nın Balkanlarda nüfuzunu manastırlar meselesi vasıtasıyla arttırmaya çalıştığı bu dönemde, Avrupa kamuoyunda Panslavist olarak tanınan genç diplomat İgnatyev'in İstanbul'daki faaliyetleri dikkat çekmekteydi.

İgnatyev'in 1864'ten itibaren Memleketeyn meselesi üzerine politika üretmeye çalışırken ulaşmak istediği hedefler arasında, Boğdan Bessarabyasını 1853'te ait olduğu ülkeye, yani Rusya'ya kazandırmak ve 1849-1853 arasında olduğu üzere, Tuna'yı İngiliz ve Alman ticaretine kapatmak suretiyle Odessa Limanı'nın gelişimini sağlamak da vardı. İgnatyev'in Şark programına göre, 1856'da Rusya'dan alınan Bessarabya'nın bölgedeki Ortodoks ve Bulgar nüfusun da gayretleriyle yeniden Rusya'ya iltihak edilmesi sağlanacaktı. Kendisine biçtiği görev, Bulgar azınlığı Romen yönetimi ve anayasasına muhalif bir noktaya çekerek onlar arasındaki hoşnutsuzluğu tahrik etmektir. İgnatyev'in İstanbul'a tayini, kesinlikle bilinçli bir atama olarak görülmeliydi. Gorçakov, Orta Asya ve Çin görevleriyle Şark'ın siyasi "kurnazlıklarına" vâkıf aktif bir diplomat aracılığıyla Bâbîâli üzerinde baskı oluşturmak istemekteydi⁴⁰.

Bey'in ilgili tezkeresi; BOA.HR.SYS. 1045/1, lef 14, no 1040/138 (le 12 Juin 1864). Ancak komisyon görüşmelerinin uzaması ve meselenin gittikçe çözümsüz bir hâl alması üzerine Engelhardt, Şubat 1865'te başka bir görev için Rusya'ya çağırıldığından yerine İstanbul'daki Rusya Elçilik Sekreteri Kumani tayin edildi. BOA.HR.SYS. 1045/1, lef 59 (le 8/20 Février 1865), NA.FO.78/1858, 4 April 1865, No 23 (from Dalzell to Stuart).

³⁸ Komisyon protokolleri için bk. BOA.HR.SYS.1046/1. Rusya'nın tavrında aslında Temmuz 1864'ten sonra görülmeye başlayan bu ilk "yumuşama" emaresi dikkate değer. Ayrıca 16 Safer 1282/21 Temmuz 1864 tarihli Rus elçiliğiden Bâbîâli'ye gelen takirde Memleketeyn nizamâtının kabul olunduğu belirtildiği dikkate alındığında, Rusya'nın hâlâ meseleyi kendi çıkarları doğrultusunda çözebilmek için gücünün sınırlı olduğunu kabul etmek gerekir. BOA İ.HR. 208/11984. Ancak Rusya'nın temel muhalefet konuları hâlâ masada çözülmeyi beklemekteydi.

³⁹ NA.FO 65/661 4 August 1864, no 3 (from Sir Buchanan to Lord Russell).

⁴⁰ Sturdza, İstanbul'da görev yapacak Rus elçi olarak İgnatyev isminin belirlenmesini "mükemmel" bir seçim olarak görmektedir. Gorçakov'un İgnatyev'i Katolikliğin,

Vakfedilmiş manastırlar meselesini çözmek için kurulan komisyonda görüşmelerin uzaması üzerine Gorçakov, yüklü bir tazminat karşılığında Kuza'nın programını kabul etmesi için Patrikhaneye telkinde bulunmasını İgnatyev'e bildirdi. Gorçakov'a göre mevcut durumda Rusya, Rum ruhbanların istekleri doğrultusunda Kuza ile savaşamazdı. Rusya Kuza'yı iktidardan düşürmeyi başaramasa bile ona "diz çöktürmek" (*tomber à genoux*) için gerekli diplomatik yaptırımların hayata geçirilmesi için mücadele edebilirdi (Sturdza, 1971, s. 253). Sırbistan ile Romanya arasındaki dengeleri gözetmek yanında, Memleketeyn'deki Polonya ajitasyonunun daha kapsamlı bir Rusya karşıtı harekete dönüşmesini engellemek için Kuza ile ilişkilerde ölçülü bir muhalefet sergilemek gerekmekteydi. İgnatyev'in görevi, bir yandan Patrikhaneyi ve kiliseleri uzlaşmaya çekmek, diğer yandan Memleketeyn hükûmetini mümkün olduğu kadar yüksek bir meblağ ödemeye razı etmektir. Nitekim Gorçakov, Birleşik Prenslüklerin kiliselere teklif ettiği tazminatın çok düşük olduğunda ısrar ediyordu. İgnatyev, Kuza'nın silahlanma ve istimlak politikalarını engellemek için Bâbîâli'nin attığı her adımdan memnuniyet duyacağını yinelemekteydi ve Avusturya yönetimi de bu konuda İstanbul'daki Rusya elçiliğinin her türlü teşebbüsünü destekleyeceğini vaat ediyordu⁴¹. Kuza'ya karşı mücadelede Avusturya'nın da desteğini almış görünen İgnatyev'e Rusya hariciyesi tarafından verilen bir diğer görev, bu meselede İngiltere'yi Fransa'dan koparmaya çalışmaktır.

İgnatyev, İstanbul'daki ilk aylarında Bâbîâli'nin Kuza'ya karşı enerjik bir politika izleyemeyeceğini gördükten sonra, İngiltere elçisi Henry Bulwer ile ilişkilerini geliştirmeyi uygun gördü. Keza Novikov'un Memleketeyn meselesinde devre dışı bırakılması, Gorçakov ve İgnatyev'e göre Yakın Şark'ta "Rusya'nın izolasyonu" anlamına gelmekteydi. İgnatyev bu izolasyonu ortadan kaldırmak için Henry Bulwer ile temaslarını yoğunlaştırmakla birlikte Avusturya elçisi Baron Prokesch'e yanaşmayı da ihmal etmedi. Rus elçi, Fransız nüfuzuna karşı mücadele için İngiltere ve Avusturya'nın desteğini elde etmeyi tasarlıyordu⁴². Avusturya ile başlayan bu kendiliğinden yakınlaşma

Latinliğin ve genç Romanya hükûmetinin müdafîi Fransız diplomasisiyle mücadele edebilecek önemli bir diplomat olarak düşündüğüne işaret eder. Fakat İgnatyev'in ve Panslavist çevrelerin dış politikada benimsedikleri agresif tutumlarıyla Gorçakov'un mutedil tutumu arasındaki uzlaşmazlığın en nihayetinde kendini belli edeceğinin de altını çizer (Sturdza, 1971, ss. 256-257).

⁴¹ BOA.HR.SYS. 1045/1, lef 18, no. 1131/186 (le 5 Septembre 1864). Konemenos Bey'in bildirdiğine göre Gorçakov, her hâlûkârda Bâbîâli'nin her iki tarafı uzlaştırmaya yönelik çabalarından dolayı da memnundu.

⁴² Memleketeyn'deki Fransız nüfuzunun İgnatyev ve Rus hükûmetini oldukça rahatsız ettiği görülmektedir. AVPRİ f. 133 op. 469 d. 31, list 378, 8/20 Septembre 1864. İgnatyev'e göre bu süreçteki en büyük güçlük, bir süreden beri Prenslüklerde Fransız nüfuzunun yükselişinden ve Prens Kuza'nın ruhban meclisiyle başlayan

sürecine karşı Rusya, Kuza'nın iktidarının zayıflatılması veyahut iktidardan düşürülmesi için İngiltere'nin vereceği desteğin belirleyici olacağı kanaatindeydi. İgnatyev elçiliğinin ilk aylarında, Henry Bulwer'e Kuza'nın iktidardan düşürülmesi doğrultusunda tavsiyeler vermekteydi. Dolayısıyla Rusya, Memleketeyn meselesinde Fransız nüfuzuna karşı İngiltere ve Avusturya ile birlikte müşterek bir cephe oluşturmaya çalışıyordu.

Novikov gibi İgnatyev de vakfedilmiş manastırlar meselesinde sürecin çok yavaş ilerlediğinden şikâyet ediyordu⁴³. Aslında içinde bulunduğu durumda kendisinin diplomatik imkânları da sefehininki gibi kısıtlıydı. İstanbul'daki Rusya diplomatlarına göre Bâbîâli, komisyonun meşruiyetine saygı duymamakta ve hatta kendisini komisyonun yerine koymaktaydı. Prens Kuza, Bâbîâli aracılığıyla Patrikhane'ye 1.500.000 sterlin teklif etmişti. Patrikhane bu tür tekliflere sıcak bakmamaktaydı, hatta Kuza'nın kutsal mekânları kamulaştırmasının üzerine bir de bu tür teklifler vermesini âdeti kendisine hakaret addetmekteydi⁴⁴. İgnatyev, İngiltere maslahatgüzârı ile yaptığı bir görüşmede endişeli görünmek istemişti. İngiliz temsilciye göre İgnatyev'i bu meselede en fazla endişelendiren nokta, Kuza'nın teklifinin Rum ruhbanlar tarafından kabul edilmesi ihtimaliydi. Rusya elçisi, Patrikhane'yi belirli bir miktarı tazminat olarak kabul etmesi için teşvik etmemekteydi. İngiltere temsilcisi, Rusya diplomatının bu meseledeki samimiyetine güvenmemekteydi. İngilizlere göre General İgnatyev meselenin mümkün olduğu kadar ötelenmesine çalışmaktaydı. Tabii bu süreçte Kuza ile Memleketeyn ahali Fransa desteğiyle ulaşabilecekleri sınırları da göreceklerdi⁴⁵. İgnatyev, Âli Paşa ile yaptıkları görüşmelerde de aynı minvalde konuşmaktaydı. Âli Paşa, problemin en nihayetinde Bâbîâli'yi güç kullanmaya sevk edeceğinden endişeli olmakla birlikte, İgnatyev'in işaret ettiği askerî çözüme henüz hazır olunmadığı, işlerin henüz o noktaya gelmediği kanaatindeydi. Diğer taraftan Prens Kuza

müzakerelerdeki uzlaşmaz tavrından kaynaklanmaktaydı. Rus elçi, Kuza'yı Fransız hükümetinin bir aleti olarak suçlamaktadır (İgnatyev, 1916, s. 14). Hilke, Rusya ile Avusturya arasında bu meselede gerçekleşmesi muhtemel yakınlaşmayı tamamen tabii ve kendiliğinden bir süreç olarak görmektedir; keza Viyana'daki Rus temsilci Knorring'in görüşüne göre Avusturya, Kuza'nın doğrudan iktidardan düşürülmesini amaçlamaktadır (Hilke, 1992, ss. 231-232).

⁴³ AVPRİ, f. 133 (Kantselyariya), op. 469, d. 31 (1/13 Septembre 1864), list 365-367. Ancak rakiplerine göre ise süreci yavaşlatan etken, bizzat Rusya'nın ve Patrikhane'nin tutumlarıydı.

⁴⁴ NA.FO 78/1806, 27 September 1864, No 22, (from Stuart to Lord Russell).

⁴⁵ NA.FO 78/ 1806, 27 September 1864 (confidential) No 22 ve 23 (from Stuart to Lord Russell). Fransız ve İtalyan temsilciler, bu meseleyi çözmek için akdedilen komisyon çalışmalarının ilerleyişini bozmaktaydılar. İgnatyev'e göre bu durum, Fransa'nın kendilerini Avrupa'ya olan yükümlülüklerinden kurtaramayacağını görmeleri için hem Prens Kuza'ya hem de Memleketeyn ahalisine bir fırsat verebilirdi.

teklifi yenilemeyebilirdi. Bu durumda ise Rusya'nın hareket imkânlarının sınırlı olduğunu gören Rumlar, Rusya'nın merhametine olan sadakatlerinin geleceğinden şüphe edeceklerdi. Manastırlar meselesi, Patrikhanenin bu konudaki katı tutumu ve Rus diplomasisinin bu tutuma desteği yüzünden âdeta çözümsüzlüğe mahkûm hâle gelmişti⁴⁶. Prens Kuza'nın ise büyük güçler nazarındaki popülerliği ve kredisi bu mesele sebebiyle tükenmeye başlamıştı. İgnatyev, II. Aleksandr'ın başlıca itirazının Rum ruhanilerin bu bölgeden uzaklaştırılması yönündeki kararlar olduğunun her defasında altını çizmekteydi. İgnatyev'in beyanatına göre Rusya Çarı, Rum-Ortodoks ruhbanların ülkeden uzaklaştırılmasıyla Balkanlar ile Rusya arasında *cenubî Polonya* gibi hizmet edecek, Fransız ve Latin-Katolik nüfuzu altına girmiş Romen bir devletin tedricen teessüsüne karşıydı⁴⁷. İstanbul'daki Rusya diplomatları Gorçakov'dan kilisenin haklarını sonuna kadar savunmaya devam etmeleri yönünde talimat almaktaydılar⁴⁸. Gorçakov, Kuza tarafından teklif edilen tazminatı hem adaletsiz hem de yetersiz bulmaktaydı ve Âli Paşa'nın, tazminat meselesinin keyfi olarak çözülmeyeceği doğrultusundaki söylemine de tam olarak güvenemiyordu⁴⁹.

Baron Prokesch ve İgnatyev, Fransız elçi Marquis de Moustier'nin 29 Mayıs'ta bu meseleyle ilgili olarak imzaladığı protokolün kıymetsiz olduğunu düşünmekteydiler. Memleketeyn'de Fransız nüfuzunun ulaştığı nokta hakkında İgnatyev, Rusya hariciyesini ve Bâbîâli'yi ikaz etmekteydi. Rus elçi, Prenslüklerde birleşme yönündeki düzenlemelerin bölgede III. Napoléon'un nüfuzunu arttıracığına yönelik endişelerini İstanbul'un diplomatik çevrelerinde de sık sık ifade etmekteydi. Bölgede tesis edilecek bir Fransız nüfuzu, Rusya için olduğu kadar, Memleketeyn'e komşu ülkeler için de tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi⁵⁰. İgnatyev, Memleketeyn ordusunun yeniden yapılandırılması konusunda Prens Kuza'nın Fransa yönetimi ile kurduğu bağlantılar hakkında da İngiltere'yi uyarmaktaydı. Rusya elçisine göre III. Napoléon'un bu siyaseti, herhangi bir savaş durumunda bu unsurları Fransız ordusunun hizmetinde

⁴⁶ NA.FO 78/1806 30 September 1864 no 25 (from Stuart to Lord Russell).

⁴⁷ Bulgaristan'da Fransız ve Romen doktrinlerinin propagandasının yapıldığına da dikkat çeken İgnatyev, bu vilayetin bir kısmının tasarlanan yeni devlete dâhil edileceğine dair haberler aldığını belirtmekteydi. Kuza döneminde Bükreş'te Bulgar ihtilal komitelerinin kümelendiği ve Romen yönetiminin bu komiteler üzerinde etkili olduğu bilinmekteydi. Kuza ve onun tarafından Başbakanlığa atanan Michel Kogălniceanu (1817-1891), 1864'te Bükreş'teki Bulgar ihtilalcilere, bilhassa Bulgar milliyetçiliğinin ideologu G.S.Rakovskiy'ye destek vermekteydiler (Velichi, 1969, s. 307).

⁴⁸ GARF, f.828, op.1, d.1433, list 115 (15 Novémbre 1864).

⁴⁹ GARF, f.828, op.1, d.1433, list 138-140 (29 Novémbre 1864).

⁵⁰ İgnatyev'in bu konuda dile getirdiği düşünceleri hakkında bk. NA.FO 78/1808, 22 November 1864 No 111 (from Stuart to Lord Russell) (confidential).

kullanmak için önceden tasarlanmış askerî bir stratejiyle ilgiliydi. İgnatyev, Romanya ordusunun Fransız teçhizatıyla donatılsa dahi her şeye rağmen ciddi bir tehlike yaratamayacağını düşündüğünü de eklemekteydi; Memleketeyn'de istihdam edilen Fransız subayların etkinlik ve kapasitelerinin yüksek olmadığı kanısındaydı. Belli ki İgnatyev için endişe verici olabilecek gelişme, Fransa'nın Memleketeyn ve Balkanlarda, Rusya aleyhine askerî bir tehdit oluşturabilme potansiyeliydi. Manastırlar meselesini de Memleketeyn'deki Ortodoks-Katolik mücadelesinin bir parçası olarak görmekteydi. Bu mücadeleden Ortodoks kilisesinin yenilgiyle çıkması, Katolik nüfuzunun Rusya sınırına kadar ulaşması anlamına gelirdi.

Kuza'nın başarılı *coup d'etat* teşebbüsüne Fransa dışında bütün büyük güçler tepki göstermiş; içlerinde en sert tepki ise St.Petersburg'dan gelmişti. Ruslara göre Prensliklerin hukuki statüsünde bir değişiklik, Bâbîâlî ve büyük güçlerin rızalarına aykırı olamazdı. Rusya, 1858'de Paris'te imzalanmış metinlerin dışına çıkmayı riskli bulmaktaydı. Bununla birlikte her şeye rağmen Kuza'ya açık kapı bırakılması yönünde Bükreş konsolosu Offenberg'e talimatlar gitmekteydi. Rusya, Kuza'nın Romanya'nın başında kalma ihtimalini de göz önünde bulunduruyor ve gerekli gördüğü zaman kendi konumunu yeniden tanımlıyordu.

İgnatyev, 1864'ün son aylarında vakfedilmiş manastırlar meselesinin çözümü için bir proje hazırladı ve İngiltere'nin tarafsız bir devlet olarak projesine destek verip vermeyeceğini öğrenmek için İngiliz elçiliğine başvurdu. Öyle anlaşılıyor ki İgnatyev, bu sorunun Bâbîâlî'den ziyade İngiliz sefaretinde çözülebileceği ihtimalini de atlamamaktaydı. İgnatyev'in planı, meselede öncelikle dinî ve dünyevi yönleri birbirinden ayırmak gerektiği üzerine kuruluydu. İgnatyev'in tasarısına göre mesele iki kısma ayrılmalıydı; kiliseler ve manastırlar bir yanda, araziler diğer yanda olmak üzere dinî mülkler ile dünyevi mülkler ayrı ayrı değerlendirilmeliydi⁵¹. Kiliselere ve manastırlara ait binalar ve yapılar ruhbanlara, araziler ise devlete verilmek yoluyla bir çözüm yolu bulunabilirdi. Bu plan, birkaç ay öncesinde Rusya'nın yaklaşımı hatırlandığında "taviz" olarak da yorumlanabilirdi. Nitekim Rusya'nın Paris sefiri Baron Budberg, bir defasında manastırlar meselesinin Rusya'nın genel dış politikasını olumsuz etkilediğini dile getirme ihtiyacı hissetmişti. Tabii ki Budberg'in bu tenkidine Gorçakov'dan cevap gecikmedi; "Rusya'nın Şark'taki dinî meselelerden elini çekemeyeceği" cevabı verilmişti (Hilke, 1992, ss. 237-238). Ancak Rusya'nın dış politikasına kendi içinden gelen eleştiriler de dikkate alınmalıydı. İgnatyev'in tavizini bu bakımdan değerlendirmek gerekmekteydi. Halil Bey'in bildirdiğine göre İgnatyev'in planında yaptığı dinî-lâdinî ayrımı, Rusya hariciyesi tarafından da benimsendi. Arazilerin istimlakı için Rum ruhbanlara

⁵¹ İgnatyev'in teklifi için bk. NA.FO 78/1808 22 November 1864 No 111 (from Stuart to Lord Russell) (confidential) ve BOA.HR.SYS.1045/1, lef 28, no 1232/252 (23 D cembre 1864).

yüklü bir tazminat verilerek manastır yapılarının ruhbanların mülkiyetinde kalmaya devam etmesi yönündeki İgnatyev planı, öyle anlaşılıyor ki esas olarak Kudüs Patrikliğinin savunduğu bir görüştü. İgnatyev, Osmanlı'ya geldiği günden beri Kutsal Topraklardaki ruhani kurumlarla bağlantılar kurmayı ihmal etmedi. Kudüs'teki Rusya Ruhani Misyonunun başına geçecek olan İstanbul'daki Rusya misyonu kilisesi papazı Antonin Kapustin ile İgnatyev'in samimi dostlukları, kilise meseleleriyle ilgili olarak Kapustin'in fikrine sürekli başvurması, İngiliz maslahatgüzâra ulaşan yukarıdaki bilgiyi desteklemektedir. Gorçakov, Aralık ayı içerisinde Avrupa'ya da bu teklifi açacaktı ve İgnatyev İstanbul'da Avrupalı diplomatları planının kabul edilmesi yönünde ikna etmek için uğraşmaktaydı⁵². Kuza'ya güvenmediğinden dolayı araziler için belirlenen tazminatı İgnatyev'in büyük güçlerin garantörlüğüne aldirmaya yönelik gizli tasarıları olduğu da söylenmekteydi. İgnatyev'in beyanına göre Patrikhane, kendisi tarafından hazırlanan bu teklifi kabul etmekteydi.

General İgnatyev'in planı, böylesine bir teklif için oldukça geç olduğu gerekçesiyle İngiltere tarafından kabul edilmedi. İngiltere ve Bâbîâlî çözüm için başka bir zemin yaratmak üzerinde anlaşmaya çalışmaktaydılar. Oysa İgnatyev, bu planın tatbik edilebilir bir plan olduğunda ısrarlıydı. İngilizlere göre İgnatyev'in çözümsüzlükten yana olan tavrı, her ne kadar kendi itiraz gerekçeleri bütünüyle aynı olmasa da, Avusturya elçisi Prokesch tarafından komisyonda tam olarak desteklenmekteydi⁵³. İgnatyev Patrikhaneyi ve kiliseleri ikna ettiğini iddia etse de manastırları ve kiliseleri Rumlara bırakması konusunda Prens Kuza'yı ikna etmek çok zordu. İgnatyev'in manastırlar meselesinde *dinî* ve *lâdinî* ayırımı yapmasının sebebi ise ruhbanların kiliseleri ve manastırları kendi hukuk kuralları gereğince veremeyecekleriydi. Oysa Patrikhane kiliselerin ve manastır yapılarının devredilmesine karşı olduğu

⁵² General İgnatyev'in teklif ettiği plan için ayrıca bk. NA.FO 78/1808 9 December 1864 No 136 (from Stuart to Lord Russell) (confidential). Ayrıca İgnatyev'in teklifiyle ilgili Âli Paşa'nın St.Petersburg elçisi Halil Bey ile yazışmaları; BOA.HR.SYS.1045/1, lef 57-58, no. 12096/14, no.1232/252, (23 Décembre 1864, 16 Février 1865). Halil Bey'in bildirdiğine göre Gorçakov, yurt dışındaki Rus temsilciliklerine, görev yaptıkları ülkelerde bu plana destek aramaları talimatını vermişti. Oysa Gorçakov, İgnatyev'e yazdığı bir mektupta da planın uygulanmasının zor olduğu yönündeki samimi kanaatini onunla paylaştı. GARF, f.828, op.1, d.1433, list 198-199 (21 Décembre 1864).

⁵³ NA.FO 78/1808, 17 December 1864, (No yok) (from Dalyell to Stuart) (confidential), 21 December 1864, No 161 (from Stuart to Lord Russell) (confidential). İgnatyev tarafından komisyona verilen memorandum da raporun ekinde verilmektedir. Mesela İgnatyev gibi Avusturya temsilcisi de Negry'nin Romen delegesi olarak Prens Kuza tarafından verilecek bir mektupla tam yetkili kılınmadıkça komisyona dâhil olmasına engel olmaya çalışmaktaydı. İngiliz tarafı ise böylesine formel bir problem yüzünden İgnatyev'in komisyondaki Rusya delegesini geri çekeceğini düşünmemektedir.

kadar, bu yapılara bağlı arazilerin de devredilmesine aynı şekilde karşı çıktığını beyan edince, İgnatyev'in planı daha da fazla eleştiri aldı. Dolayısıyla İgnatyev'in planı aslında ölü doğmuştu, kiliseyi ikna ettiği de tam olarak doğruyu yansıtmıyordu ve esasen çözümsüzlüğü uzatmaya yönelik bir plan olduğu izlenimini vermekteydi. Müzakerelerin gidişatı da bu yorumu desteklemekteydi; İgnatyev, İngiliz diplomat Dalyell ile bir muhâveresinde, Ortodoks-Hristiyan ruhbanların da tıpkı Müslümanlar gibi dinî mülklerini terk etmelerinin kilise hukuku açısından imkânsız olduğu yönünde bir argüman geliştirdi. İngiliz delege Dalyell bu iddiaya karşı; "Şu anda Rusya, Polonya'daki Katoliklerin manastır ve kilise mülklerini istimlak edip onları arazilerinden zorla çıkarmaktadır" diyerek İgnatyev'in argümanının gayrisamimi olduğunu beyan etti. Bunun karşısında İgnatyev, "bunun tamamen farklı bir mesele" olduğunu savunmakta ve farklı olan noktayı ise izah etmemekte ısrarlıydı. Dalyell, daha sonra Tuna vilayetinde de görev yapacak, Rusya diplomasisini oradan da yakından takip edecek bir isimdi. Manastırlar komisyonundaki İngiliz delege Dalyell ile İgnatyev arasındaki görüşmede Rusya elçisi, başka bir noktaya daha işaret etti: Rum ruhaniler ve Türk tebaanın da mütemekkin olduğu Memleketeyn'in Bâbîâli'ye bağlı kalması, her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin çıkarımadır. Dalyell'in "Rum ruhbanların Memleketeyn'de ikâmetlerinin bölgede Bâbîâli'nin sevilmemesinin en önemli nedeni olduğu"na yönelik itirazına ise cevap vermekten imtina etti. Diğer yandan İgnatyev'in tersine Dalyell, Bâbîâli'nin Memleketeyn'in iç işlerine daha az müdahale etmesinin çok daha faydalı olacağı kanaatindeydi. İgnatyev'in esas kaygısı görüşme ilerledikçe daha fazla meydana çıktı; ona göre Rum ruhbanlar Memleketeyn'den zorla çıkartıldıktan sonra Prens Kuza bu boş arazi ve yapılara Katolikleri yerleştirebilirdi. Dolayısıyla araziler istimlak edilse dahi kiliseler ve manastırlar Ortodoksların mülkiyetinde kalmalıydı. Rusya elçisine göre böyle bir çözüm, tazminat meselesinin halledilmesinin de önünü açacaktı. İgnatyev'in manastırlar meselesindeki itirazı özetle, bunların elden çıkmasının bölgede Fransız hâkimiyetini pekiştireceği yönündeki temel kaygısına dayanmaktadır. Ayrıca önemli sayıda Ortodoks rahibin "gelecekteki Rus entrikalarının dayanağı olarak" Memleketeyn'de kalmasına yönelik İgnatyev'in ısrarı, esasında siyasi bir kaygının din ile gerekçelendirilmesine dayanmaktaydı. Diğer yandan Dalyell'in fikrine göre bu ısrarın askerî-stratejik bir gerekçesi de vardır: İgnatyev, açıkça söylemese de muhtemel bir Osmanlı-Rusya harbinde, Rusya orduları tarafından işe depoları veya alay merkezleri olarak kullanılabilmeleri için arazilerdeki manastırların en azından bir müddet daha Rum Ortodoks ruhbanlarda kalması gerektiğini düşünmekteydi. Dolayısıyla İgnatyev, bu meseleyi hem siyasi-dinî hem de askerî-stratejik bir açıdan ele almaktaydı. Her

şeye rağmen 1865'te de Rusya'nın ve hâliyle İgnatyev'in bu meseledeki çizgisinde marjinal bir değişiklik olmayacağını vurgulanması gerekmektedir⁵⁴.

İgnatyev'in planına ne İngiltere'den ne de Fransa'dan destek geldi⁵⁵. Bismarck ise başlangıçta İgnatyev'in teklifini kabul etmeye niyetli olsa da diğer güçlerin kanaatleri doğrultusunda, bilhassa Fransa'nın kararına göre hareket edeceği izlenimi verdi. Bismarck'ın Fransızların tavrını beklemesi, St.Petersburg yönetimi tarafından tutarsızlık şeklinde yorumlandı⁵⁶. Ancak hemen sonra Prusya'nın İgnatyev'in teklifini koşulsuz olarak destekleyeceğini beyan etmesi de olayların gidişatını değiştirmeyecekti⁵⁷. Fransa zaten İgnatyev'in planının itiraza ve eleştiriye açık olduğunu beyan etmekle birlikte, resmî görüşünü açıklamayı kısa bir süre erteledi. Kuza'nın tavrını tasvip etmeyen bir kesim İgnatyev'in planını manastırlar meselesinde nihai çözüm olarak sunmak istese de plan kabul edilmedi. Prens Kuza'nın ise plana şiddetle muhalefet ettiği zaten biliniyordu.⁵⁸ İstanbul'a geldiği günlerde bu meselenin çözümünde kendisine hakem rolü biçen İgnatyev'in hazırladığı teklifin Fransız elçi Moustier'yi kesin bir zaferden mahrum bırakacağını düşünmüşlerdi⁵⁹. Fakat öyle olmadı ve aksine diplomatik çevrelerde, İgnatyev'in komisyonu işlevsiz kılmak için gizli amacı (*arrière-pensée*) olduğuna dair bir kanaat hâkim oldu. Hatta İgnatyev'in hamlesinin tam bir başarısızlık örneği olduğu dahi söyleniyordu⁶⁰. Rusya yönetimine göre, İngiltere ve Fransa olumsuz tavırlarını belli ettikten sonra Rumların herhangi bir uzlaşmayı reddetmesinin de bundan böyle pek bir önemi kalmıyordu ve uzlaşma yolları tükeniyordu. Gorçakov'a göre büyük güçlerin bu yaklaşımları, kendi başına aldığı kararları uygulamaya geçirmesinde Kuza'yı

⁵⁴ İngiliz diplomatlar Londra'ya, Rusya elçisinin istikrarlı itirazının komisyonun uzlaşma umudunu çözümsüzlük noktasına getirdiğini bildiriyorlardı. İgnatyev ısrarla meselenin açık kalmasını istemekteydi. NA.FO 78/1808, 13 December 1864, No 139 (from Stuart to Lord Russell).

⁵⁵ GARF, f.828, op.1, d.1433, list 230 (27 Décembre 1864). Gorçakov "uzlaşma yolunu tükettik" diye yazmaktaydı. İngiltere'nin ve Fransa'nın İgnatyev planına destek vermeyeceğini beyan etmesi zaten beklenmekteydi. Ancak İngiltere'nin St.Petersburg sefiri Andrew Buchanan'ın bildirdiğine göre Gorçakov, çatışan tarafların uzlaşmasını sağlayacağını ümit ettiği İgnatyev'in teklifinin Londra tarafından geri çevrilmesinden müteessir olduğunu da itiraf etti. NA.FO.65/678, 18 January 1865, No.28, (from Andrew Buchanan to Lord Russell).

⁵⁶ NA.FO.65/663, 31 December 1864, No 67 (from Buchanan to Lord Russell) (most confidential)

⁵⁷ NA.FO.65/678, 4 January 1865, No.7, (from Buchanan to Lord Russell) (confidential)

⁵⁸ NA.FO.65/678, 1 February 1865, No.45, (from Buchanan to Lord Russell) (confidential).

⁵⁹ NA.FO.65/678, 4 January 1865, No.5, (from Buchanan to Lord Russell) (confidential)

⁶⁰ NA.FO.65/678, 18 January 1865, No.28, (from Buchanan to Lord Russell).

daha fazla cesaretlendiriyordu. Böylelikle Kuza, Sultan'ın ve büyük güçlerin otoritelerini hiçe sayabilmekteydi. Hadiselerin akışı bu şekilde devam ederse Kuza'nın Sultan'dan bağımsız egemen bir güç olması kaçınılmazdı⁶¹. İgnatyev'in teklifi Avrupalı güçler tarafından kabul edilmedikten sonra Rum ruhbanlar da 1865 başında tazminat konusunda geri adım atmaya niyetleri olmadığını Âli Paşa'ya tekrar bildirdiler⁶².

İgnatyev 1865 boyunca Avusturya elçisi Baron Prokesch-Osten ile birlikte hareket etmeye devam etti. Ocak ayının hemen başında İgnatyev, Prokech ile birlikte Âli Paşa'ya, vakfedilmiş manastırlara ait o ana kadar biriken gelirleri 28 Mayıs Protokolü gereğince gelecekte ödenecek tazminata depozito olarak derhal yatırması konusunda Bâbiâli'nin Romanya yönetimine gerekli talimatı vermesi yönünde bir çağrıda bulundu. Âli Paşa, Rusya ve Avusturya'dan gelen bu çağrıyı İngiltere sefaretine bildirmiş ve tasvip edip etmediklerini sormuştur. İngiltere sefreti kendisini bu konuda Bâbiâli'ye baskı yapmakla yükümlü görmemektedir. İgnatyev Ocak ayının ilk günlerinde aynı şekilde İngilizlere gidip, Kuza'nın yükümlülüklerini yerine getirmesi için Bâbiâli'ye Baron Prokesch ile ayrı ayrı başvuracaklarını söylemiştir. Âli Paşa İgnatyev'in bu hareketinden rahatsız olmuş ve diğer devletlerin temsilcileriyle de görüşmenin uygun olduğunu ileri sürmüştür. 16 Ocak'ta bu konuyla ilgili olarak Rus ve Avusturya elçileri İngiltere sefaretine beraber başvurmuşlardır. Bu defa kendileriyle sınırlamak yerine tüm büyük güçler adına Bâbiâli'ye bir müracaatta bulunma eğilimindeydiler. Elçiler, büyük güçlerin vakıf manastırlarının gelirlerine el koyup depozito olarak muhafaza etmekle sorumluluğu üzerlerine almaları gerektiğini düşünmekteydiler. İngiltere'ye göre İgnatyev, Âli Paşa'yı bu mesele hakkında bir konferans toplamaya mecbur bırakmanın yollarını aramaktaydı. Böylelikle kilise ve manastırları topraklarından tefrik etmek üzerine kurulu kendi teklifini konferansta tekrar gündeme getirecekti. Âli Paşa İgnatyev'in bu teşebbüslerine cevap vermeden önce İngiliz ve Fransız elçilerinin fikirlerini almayı uygun bulmaktaydı. Fransız sefir, Romanya hükümetinin istimlak ettiği vakfedilmiş manastırların gelirlerine büyük güçlerin el koymalarına dair İgnatyev'in önerisini, çok da uygulanabilir görmedi. Bununla birlikte bir konferans toplanmasına dair İgnatyev'e ait teklifin geriye

⁶¹ NA.FO.65/678, 1 February 1865, No.45, (from Buchanan to Lord Russell) (confidential).

⁶² Daha önce, mülklerin ve arazilerin gerçek değerlerinin iki yahut üç katı da teklif edilse kabul etmeyeceklerini zaten bildirmişlerdi. NA.FO 78/1808, 22 November 1864, No 111 (from Stuart to Lord Russell) (confidential). Rumlar aynı tutuma devam etmekteydiler; 28 Mart 1865 tarihli Bâbiâli'ye tezkeleri için bk. Archîves Diplomatiques III (1865, s. 154).

kalan yegâne işe yarar çare olacağını, fakat bunun da sonuçsuz kalacağına inanmaktaydı⁶³.

1865 boyunca Rusya hükûmeti, Patrikhane ile arasının açılmaması için pazarlıklara daha fazla müdahil olmamayı tercih etti ve her iki tarafı uzlaştırmak için kilise temsilcileri üzerinde gereğinden fazla baskı kurmaktan çekinerek hareket etti. Aksi takdirde Rusya, Şark Ortodokslarının nazarındaki ‘hami’ imajını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirdi. Her ne kadar bu mesele Rusya’nın Avrupa’daki genel dış politikasını olumsuz etkilese de kiliseyi gücendirmemek, onların haklarından taviz vermiyormuş gibi görünmek gerektiğinin Gorçakov da farkındaydı. Diğer yandan General İgnatyev, bu meselede özellikle Fransız elçi Marquis de Moustier ile çatışmaya devam etti. Kuza’nın reformları Rusya’nın bölgedeki nüfuzunu tehdit etmeye ve Patrikhane’nin bölgeyle olan bağlarını koparmaya hizmet ettiğinden dolayı reformlara muhalefetini de sürdürdü. İgnatyev manastırlar ile ilgili olarak Kuza’nın yaptığı teklifi, yetersiz bularak “çözumsuzlük” siyasetini, yumuşatarak da olsa yürüttü. 1865 senesi boyunca da manastırlar meselesi için oluşturulan komisyonun tazminat tekliflerinin Rumlar tarafından reddedilmesinin İgnatyev tarafından gizlice desteklendiği düşünülüyordu. Batılı diplomatlara göre İgnatyev’in izlediği yol, komisyonun çalışmalarını açıkça felce uğratmaktan ziyade, kesin bir sonuç alınmasının engellenmesi idi⁶⁴.

Komisyon tartışmalarında süreç gittikçe Patrikhane ve ruhbanlar aleyhine işlemeye başlıyordu. Rusya yönetiminin bu konuda din adamlarına ne kadar daha etkili destek verebileceği de bilinmiyordu. Baron Budberg’in bir süre önce yaptığı eleştiride haklılık payı olduğu görülmekteydi; bu mesele, Rusya’nın genel Avrupa siyasetini olumsuz etkilemekteydi. Görüşmelerde, bu manastırların gelirlerinin hayır işleri ve eğitim gibi asli amaçlardan ziyade kilise sınıfının zenginlik ve refahına hizmet ettiği de ortaya çıkmaya başlamıştı⁶⁵. Bu arazilerden elde edilen gelirlerin suistimalinin Memleketeyn halkı arasında Rum kiliselerine karşı nefreti körüklediği de gittikçe dile getirilmeye başlandı. Kuza’nın istimlak politikası, Romen kilisesi de dâhil Memleketeyn’deki bütün kesimlerden destek görmekteydi ve bu destek açığa çıktıkça Rusya’nın pozisyonu, tartışmalı hâle gelmekteydi. Asıl tehlike, bu mesele yüzünden

⁶³ NA.FO 78/1853, 4 January 1865, No 9, (from Stuart to Lord Russell) (confidential), NA.FO 78/1853, 16-18 January 1865, No 33 (from Stuart to Lord Russell) (confidential).

⁶⁴ Prusya elçisinin yorumu bu yöndedir; İgnatyev, Prusya elçisiyle bir görüşmesinde, bu meselenin çözülmesinin kendisi açısından çok da önemli olmadığına işaret etmiştir. Hatta tersi durumda, yani çözülmemiş olmasının Rusya için daha avantajlı olduğunu da ima etmiştir (Hilke, 1992, s. 239).

⁶⁵ Rum ruhbanlara yönelik bu eleştiri için bk. NA.FO.78/1855, 30 January 1865, No. 53, (from Stuart to Sir Henry Bulwer).

Memleketeyn’de toplumsal karışıklıkların nüksetme ihtimaliydi. Hâliyle gerek İngiltere, gerekse de Bâbiâli açısından bu sorun, Memleketeyn’de Rum ruhbanların geleceğini garanti altına alarak onlar üzerinden kendi nüfuzunu sağlamaya yönelik siyasi ihtirası tatmin olana kadar çözümsüzlüğe hizmet edecek olan Rusya’nın inisiyatifine bırakılamazdı. Büyük güçlerin çoğunluğu tarafından belirlenen tazminat ödenecek ve bölgedeki Rum ruhbanların ülke dışına çıkarılmasında ısrar edilecekti. İgnatyev 1865’in ilk yarısı boyunca *görünüşte* bu konunun tartışılacağı bir konferansın toplanmasının önünü açacak bir yol bulmaya çalışmaktaydı⁶⁶. Lakin asıl amacının toplanacak konferansta bu konunun tartışılması olmadığı, bir süre sonra görülecekti.

İgnatyev ve Prokesch, tazminatın en azından depozitosunun ödenmesi konusunda Bâbiâli’nin Kuza üzerinde baskı kurmasını sağlamak için çalışmaya devam ettiler. İgnatyev tazminatın ödenmesini üzerine alan Fransız *Société Générale*’in teklif ettiği miktarı az bulduğu gibi, teklif edilen 22 yıllık ödeme süresini de uzun bulmaktaydı. Rusya, bir bakıma açık kapı bırakmaktaydı⁶⁷. İgnatyev’in üslubu, çözümsüzlüğe hizmet etse de Rusya’nın mutad katı tavrındaki yumuşama eğilimi, Avusturya ile aralarında bu konuda bazı problemler doğuruyordu (Hilke, 1992, s. 240).

19 Haziran/1 Temmuz 1865 tarihiyle İgnatyev’e yazdığı bir mektubunda Gorçakov’un üslubundaki yumuşama, daha da bariz hâle gelmekteydi. Kuza ile anlaşma ihtimallerinin tamamen tüketilmemesi yönündeki II. Aleksandr’ın tavsiyesini İgnatyev’e tebliğ eden Gorçakov, Kuza’dan kendilerine resmî ve somut garantiler vermesi şartıyla kapıların ona karşı da açık bırakılması gerektiğini düşünmekteydi; Çar’ın tavsiyeleri de böyleydi. Çar, her ne olursa olsun pratik getirileri olabilecek garantiler istemekteydi. Burada Gorçakov, tutarlı bir politika için İgnatyev’e görevini hatırlatma gereğini hissediyordu: “Sizin göreviniz bizim çabalarımızı desteklemektir ve fikirlerimizin kuvveden fiile çıkarılmasını temin etmektir”. Gorçakov, Rum ruhbanlara verdikleri destekte devam ettiklerinin kendilerine bildirilmesini de eklemekteydi⁶⁸.

Rusya’nın kiliselere desteği, Rum ruhbanların uzlaşmaz tutumları sürdükçe etkisiz hâle gelmekteydi. Diğer yandan Rusya, Kuza konusunda nispeten yumuşama eğilimindeydi. Rusya’nın Kuza konusunda yumuşama temayülü göstermesinin bir nedeni, Memleketeyn’de 1865 yazında başlayan iç karışıklıklar dolayısıyla şartların değişmiş olmasıydı. İstanbul’da tazminat meselesi ile ilgili tartışmalar sürerken Romanya’nın istikbali konusunda devletlerin pozisyonları daha da açık gelmiş, İgnatyev ile Fransız elçi

⁶⁶ NA.FO.78/1858, 10 April 1865, No 200 (from Stuart to Lord Russell) (confidential)

⁶⁷ *Société Générale*’in teklifinin detayları hakkında bk. NA.FO.78/1860, 20 June 1865, No 50 (from H. Bulwer to Lord Russell).

⁶⁸ GARF f. 828 op. 1 d. 1435 list 57; Ayrıca bk. Hilke (1992, s. 241).

Moustier'nin nasıl bir yol izleyeceği aşağı yukarı belirginleşmişti. İngiltere ve Bâbîâli ise mümkün olduğunca iki taraf arasında uzlaşmanın yollarını aramaktaydılar ancak tazminat konusunda gittikçe Kuza yanlısı bir çizgiye meyletmektedirler. Bu meselenin çözülmesi için Rusya'nın Kuza'nın ve Memleketeyn'in geleceğinin belirginleşmesini beklediği açıktı; Kuza'nın iktidarda daha ne kadar kalabileceği henüz belli değildi⁶⁹. Rusya için asıl önemli olan nokta buydu. Vakfedilmiş manastırlar meselesi ise nihayetinde Romanya'nın galip çıkacağı bir mesele olacaktı ve ruhbanlar, uzun müzakerelerde kendilerine teklif edilenleri dahi elde edemedi birkaç yıl içinde Memleketeyn topraklarındaki mülklerini terk etmek zorunda kalacaklardı. Memleketeyn'de gelecekteki hadiselerin belirsiz olduğuna dair öngörülerinde ise Rusya diplomatları haklılardı.

Sonuç

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Eflâk-Boğdan coğrafyası, Şark meselesinin diplomatik ve politik bir laboratuvarıydı âdetâ; Romanya meselesi ise Şark meselesinin bir karikatürüydü aslında. Bu mahallî ve uzun süren meselede şark meselesinin bütün aktörlerine büyük oyunun repertuarına uygun bir rol düşmüştü. Paylaşılmayan Romanya'nın istikbaliyle ilgili muamma, mevcudiyetinin ve bağımsızlığının teminatı hâline gelmekteydi. Birleşme sürecindeki Eflâk-Boğdan prensliklerine karşı politikasında Rusya'nın iki mihver meselesi Polonyalı siyasi mülteciler ve Ortodoks-Rum manastırlarının geleceği gibi görünmekteydi. Her iki meselede de Rusya, stratejik çıkarlarını muhafaza refleksiyle hareket etti; Polonya, Rus otokrasisinin emperyal siyasetinin yumuşak karnı olduğundan Romanya topraklarına kaçan ve sayıları çok da fazla olmadığı tahmin edilen Polonyalı devrimciler konusundaki hassasiyeti dikkate alınmalıydı. Vakıf manastırları meselesine Rusya'nın dahil, sorunun uzamasının asli sebebi olarak gösterildi. Rusya, bu meselede Ortodoks dünyanın beklentilerine cevap vermekte hassas davranmayı denedi. Bu tali meseleler yanında Memleketeyn meselesinde Rusya'nın üstesinden gelmekte zorlandığı asıl sorun, prensliklerin birleşmesi ve bağımsız bir Romanya'nın kuruluşuydu. 1856'den 1861'e kadar Rusya, Tuna Prensliklerinin Bâbîâli'den bağımsızlaşmak yolunda attığı her adıma destek verdi. 1861'de Romanya'nın bütünleşmesini amaçlayan Kuza'nın merkezî reformlarına mesafeyle yaklaştı ve zaman zaman muhalefet etti. 1863'ten sonra ise Romanya meselesinde görünüşte Bâbîâli ile birçok ortak noktayı paylaşmaktaydı. Ancak Bâbîâli'nin siyasi mahfillerinde tarihsel-psikolojik bir miras olarak her an nükseden *russofobi*, Romanya meselesinin tedavisinde Rusya'nın dışarıda bırakılmasına

⁶⁹ Bulwer bir defasında İgnatyev'in taleplerini hafifletmek için çok uğraştığını dile getirmişti; ancak bu hiç de öyle kolay değildi ve hakkaniyetli bir uzlaşma için çalışmadığını düşünen Generalin samimiyetini bile sorgulamaktaydı. NA.FO.78/1860, 20 June 1865, No 50 (from H. Bulwer to Lord Russell).

neden olmaktadır. Bâbîâli'nin siyaset ve diplomasi bakımından yüzyıllık birikimleriyle güçlenmiş bağımsızlık sisteminin İngiliz ve Fransız diplomasisiyle desteklenmesi suretiyle Memleketeyn illetine çare aranmaktaydı. Zaten hikâyenin bundan sonraki başlığını teşkil eden Prens Kuza'dan Prens Karl'a geçiş döneminde Rusya, zaman zaman Bâbîâli'yi kendisine itimatsızlıkla itham edecektir. Diğer yandan Rus hariciyesinin kendi içerisindeki gizli yazışmalarından da anlaşıldığı kadarıyla, Kuza'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlaşma politikalarını Rusya, bütünüyle olumsuz karşılamamaktaydı; asıl karşı olduğu nokta, Balkanlarda kendi nüfuzunu ortadan kaldıracak şekilde, Fransa güdümünde bir Romanya'nın Kuza tarafından kurulmasıydı. Kuza'nın 1866 Şubat ayında iktidardan düşmesinden sonra Paris'te toplanacak olan kongrede, Prenslüklerin başına Avrupalı hanedanlardan bir prensin getirilmesi aşamasında görüleceği üzere Rus hükûmeti ile Bâbîâli bir süre tekrar ortak diplomatik prensipleri paylaşacaklar, fakat Romanya tahtına yabancı bir prensin çıkışını engelleyemeyeceklerdir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Siyasi (HR.SYS.) 1041/3, 1041/5, 1043/1, 1045/1, 1046/1, 1195/1,

İrade Hariciye (İ.HR.) 208/11984, 218/12642, 220/12758

Arhiv Vneşney Politiki Rossiiskoy İmperii (AVPRİ) (Rusya İmparatorluğu Dış Politika Arşivi)

Fond 133, opis 469 delo 31

Gosudarstvenniy Arhiv Rossiiskoy Federatsii (GARF) (Rusya Federasyonu Devlet Arşivi)

Fond 828, opis 1, delo 1433, 1435

Fond 730, opis 1, delo 497

The National Archives (NA)

Foreign Office (FO)

78 (Turkey) 1806, 1808, 1853, 1855, 1858, 1860, 1861,

65 (Russia) 661, 663, 678, 698

Archives Diplomatiques: recueil de diplomatie et d'histoire, tom II (1865) Amyot: Paris, 1866.

Adaniloaie, N. et Berindei, D. (1966). *La Réforme Agraire de 1864 en Roumaine et Son Application*. Bucarest: Bibliotecha Historica Romaniaae.

Berindei, D. (1967). *L'Union des Principautés Roumaines*. Bucarest: Bibliotecha Historica Romaniaae.

Berindei, D. (1969). Les Principautés Roumaines Unies et la Lutte de Libération Nationale du Sud-Est de l'Europe. *Actes du Premier Congres International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Europeennes IV Histoire (XVIIIe-XIXss)* içinde (ss. 319-325). Sofya: Editions de l'Académie Bulgare des Sciences.

Bobango, G. J. (1979). *The Emergence of the Roumanian National State*. Boulder: Columbia University Press.

De Testa, B. I. (1882). *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec Les Puissances Etrangères*. Tom V, Paris.

Djuvara, T. G. (1914). *Cent Projets de Partage de la Turquie (1281-1913)*. Paris: Librairie Félix Alcan.

Grosul V.Ya. and Çertan, E. E. (1969). *Rossiya i Formirovaniye Ruminskogo nezavisimogo gosudarstva*. Moskova: Nauka.

Hilke, G. (1992). Rußlands Haltung zur rumänischen Frage 1864-1866. *Südost-Forschungen 51*, 219-257.

Ignatyev, N. P. (1916). *Zapiski Grafa N.P.İgnatyeva (Mémoires du Comte N.P.İgnatiew (1864-1874))*. Petrograd: Tipografiya V.F.Kirşbauma.

Ivask, Y. (1974). *Konstantin Leontyev: Jizn i Tvorçestvo*. Bern: Herbert Lang Bern&Peter Lang Frankfurt.

- Jelavich, B. (1965). Russia and the Double Election of Alexander Cuza, 1858-1859: the Letters of S.I.Popov to N.K.Giers. *Südost-Forschungen*, XXIV, 119-137.
- Jelavich, B. (1970). Russia, the Great Powers and the Recognition of the Double Election of Alexander Cuza: the Letters of A.P. Lobanov-Rostovskii to N.K.Giers 1858-1859. *Rumanian Studies*, I, 3-34.
- Jelavich, B. (1971-72). The Ottoman Empire, the Great Powers and the Legislative and Administrative Union of the Principalities. *Rumanian Studies*, II, 48-83.
- Jelavich, B. (1974). *Russia and the Rumanian National Cause 1858-1859*. Indiana: Archon Books.
- Jelavich, B. (2004). *Russia and the Formation of the Romanian National State 1821-1878*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kellogg, F. (1995). *The Road to Romanian Independence*. Indiana: Purdue University Press.
- Merinescu, B. (1983). *Romanian-British Political Relations 1848-1877*. Bükreş: Bibliotheca Historica Romaniae Studies.
- Mosse, W. E. (1960). England, Russia and the Rumanian Revolution of 1866. *The Slavonic and East European Review*, 39(92), 73-94.
- Riker, T. W. (1971). *The Making of Roumania*. New York: Arno Press&The New York Times.
- “Rossiya i Prussiya v Şlezvig-Golştinskom voprose” *Krasnyy arhiv*. (1939). 2 (93), 51-118.
- Storojuk, V. P. (1965). Polskaya Emigratsiya v Rumunii i Vosstanie 1863 goda (po materialam donesenyi diplomatıçeskih predstaviteley Rossii). *Uçyonnie zapiski İstituta Slavyanovedeniya, tom XXIX, Osvoboditelnoe dvijenie zapadnih i yujnih Slavyan XIX-XX.vv. içinde* (ss. 77-89). Moskova: Nauka.
- Sturdza, M. D. (1971). La Russie et la Désunion des Principautés Roumaines 1864-1866. *Cahiers du Monde Russe et Soviétique*, 12(3), 247-285.
- Türkgeldi, A. F. (1987). *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiye*. Cilt I, B. S. Baykal (Yay. haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Velichi, C. (1969). La Roumanie et les Mouvements Nationaux des Balkans (1840-1877). *Actes du Premier Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Europeennes IV Histoire (XVIIIe-XIXss) içinde* (ss. 301-318.), Sofya: Editions de l’Académie Bulgare des Sciences.
- Vinogradov, V. N. (1961). *Rossiya i Obyedineniye Ruminskih Knyajestv*. Moskova: Nauka.
- Vinogradov, V. N. (1971). *İstoriya Rumunii*. Moskova: Nauka.